

August Šenoa

Kanarinčeva Ljubovca

Uzlazeć nekom ulicom u Zagrebu, opazit ćeš na desnoj strani kuću vrlo kukavnu na tri sprata, ne računajući sobe pod krovom. Čudna je to građevina, bez pravoga lika, slijep-ljena u razno vrijeme bez ikakve osnove, puna zakutaka, hodnika, visokih dimnjaka, krovica i okanaca razne veličine. Stoji tu pod krivim, raščupanim krovom kao pijana lju-deskara pod naherenim, odrpanim šešišrom. Nehotice namiće ti se misao da je tu groma-du brvana, pletera, ilovače, opeka i vapna skrpao nekakov luđak ili pijanac. Nu ne pitam kada i kako je postala. Gospodar kuće nije nimalo mario — sad je već pokojni — za »re-formatorski duh vremena«, za pravilnost sloga i arhitektoničku ljepotu, i kako se već zo-vu sve te fraze »luckastih piskara«, koji bi htjeli da bude svaki kokošnjak, svaki kotac — da oprostite — sazdan po zakonih ljepote. Pokojni kućegospodar bijaše po svom jeziku strahovit rodoljub, uslijed svoje trbušine neobičan flegmatik. Da ste mu rekli da tu rugo-bu porušiti valja, da je i onako klimava i čađava, da sve to nije nego šupalj opanak, bio bi vam se ljudski nasmijao u brk.

— Šta? Porušiti? — znao je odgovoriti kroz smijeh, lupkajući debelimi prsti po trbušini — valjda nijesam pojeo ludih gljiva. Ta kuća stoji posve dobro, a vrijedi više nego vaše zi-dane parade sa vapnenim cvijećem. To vam je zlatna ruda, Kalifornija. Dok sam živ, ne-ću ni klinca na njoj maknuti, ma graktali na me piskari koliko ih volja. Ja, istinabog, ne bih htio u njoj stanovati, i ne treba mi toga, hvala bogu, ali ta, kako velite, kućetina, nosi više kamata negoli akcije svih vaših štedionica, pa ako je i drvena, bolje je drvo negoli papir.

Jednoć govorio je tako i meni taj trokatni, drveni Krezo bubnjajući po svojoj velikoj, sre-brnoj burmutici, skupljajući debele usne na glup smijeh i ističući oblinu svoga trbuha oso-bitom grandezdom, a ja ne hoteći dalje dosađivati njegovu »rodoljublju«, nijesam kušao razlagati tomu cincaru zakona ljepote i dužnosti građanina za opću korist, to jest sklonu-ti ga na kakovo poljepšanje, i rekoh mu naprosto: — Zbogom!

Kraj toga vazda mi je oko zapelo na toj krpariji kad god bih prošao kraj nje. Nešta sam se ljutio da to ruglo stoji svejednako usred našega lijepoga Zagreba, dok se daleko u polju već dižu tvrde, čiste i lijepe, ma i malene kućarice, sve plod poštena znoja. Nešto me je mučila i radoznalost. Zlatna ruda! Kalifornija! Po čem? Kako? Naskoro nadade mi se pri-lika da zavirim toj arhitektoničkoj nemani u utrobu. Po svom zvanju omjerih ju od glave do pete, pregledah joj »dušu i srce«. Sad razumih zašto da debeli konzervativac svoju ogromnu gajbu malom Kalifornijom smatra. U nijednoj kući našega glavnoga grada ne ima toliko stanovnika koliko u ovoj; nijedna ne nosi toliko kamata koliko ova, gorkih da-kako, do boga krvavih. Sve te komorice, izbice, sobice, svi ti čađavi, niski, vlažni i truli zakuci puni su puncati živih ljudi. Pa kakovih! Bože moj! Ne ima te riječi pod koju da strpam svu tu čeljad. Reko bih, »žuljevi« su to ili »kurja oka« zagrebačkog žiteljstva. Ili bih reko, »mjehuri« su to čovječjega društva. Težaci, koji se ne hrane nego lukom i kuru-žnjakom; zakutni pisari, koji jadne kliјente hvataju po ulici; proćerani činovnici, koji se hrane dugom; kotlokrpe, koji spavaju na gnjiljoj slami; djevojke po imenu švelje, koje su nikle iz truleža ljudstva i kojim je pošten zanat preslab za život, a opet živu; hrome ili jednooke dvorkinje, piljarice, krojači krpači, nažigači svjetiljaka — sve napol golo, sve

gladno, uvijek gladno. Puna torba djece, a pol torbe nezakonske. Pa to sred srijede glav-noga grada? Danas? Da. Živa istina, pravcata Kalifornija. Ako si vičan čistoći i redu, ako rado gledaš zdrava i vesela lica, ne svrni okom amo. Srce bi te zaboljelo. Čitavu knjigu valjalo bi napisati da obrediš sve te blijede, suhonjave stvorove kojih je nemila šaka sud-bine bacila u taj kukavni kut; iz svakoga para tih mutnih, drijemnih, obumrlih očiju viri po jedna žalosna, lahko rješivu zagonetka. No ja nijesam voljan pisati zapisnike ljudske bijede, niti premetati utočišta nevolje. Dobra je tuj malo vidjeti, sreće nimalo. Čemu da pišuć ražalostim i sebe i vas? Al, stante! Ostajmo u toj kući! Pođite za mnom preko uskih, klimavih stepenica u prvi, drugi i treći sprat. Nagnite glavu da ne lupite čelom u čađave stepenice. Mrak je tu i u pol dana, gotova noć. Ni prsta ne biš vidio pred sobom da se ovdje ili ondje ne krade koj tračak kroz školju napol razvaljenoga krova. Pa kakva ispara! Čisto te duši. Zaboravljaš vedro, plavetno nebo, svježi proljetni zrak. Sretnih li zločinaca, kojim je sud dosudio tamnicu! Bar katkad mogu se nagledati neba, nadisat zraka, a toplo jelo ih grije. Skupo li se kadšto kupuje poštenje, gorka je kadšto sloboda! To vidiš ovdje, to osjećaš tu. Vi, fine gospođice, čitate pohlepno pariške grozote od Eugena Suea sjedeć na meku divanu, i suza samilosti kane na knjižicu zlatom vezanu. Vi žalite te pariške stvorove kojih smisli mašta pjesnikova. Al čitajte na požučelom licu, u mutnih očijuh, u tih dronjcih, ah, vidjele biste da ne treba po nevolju ići u Pariz, da bijeda stanuje u vašem susjedstvu. Eno hodnika! Koracaj pomalo. Stare daske drkću pod tobom, mogle bi se slomiti. Eno ti nakraj hodnika vrata, pokucaj, uniđi! Ah! »U mraku svjetlo!« Sunčana zraka zablene ti oči, zeleno lišće, mirisivo cvijeće na prozorčiću omami te, a veselo trala-liče kraj prozora zlatolika ptičica. O, tu je čisto, svijetlo, tu možeš disat slobodno, voljko. Sobica je malena, kutasta. Matematik bi joj reko paralelopipedon, a ja velim da je to nut-rina ogromna jajeta — bijela bjelcata. Ni prašak nije drktao o sunčanoj zraki, koja je koso prodirala kroz okance, ni najmanje niti paučine nijesi vidio o zidu. Je l' ta sobica zbilja u tom trošnom duplju, ili je to drugi svijet? upitah se nehotice. Malo je toga bilo vidjet u njoj. Stara, široka postelja, na seljačku sazdana. Na njoj visoko nakrcana uzglavlja i peri-ne, a ta gromada perja bijaše pokrivena šarenim gunjem. Kraj peći visila je vrlo čađava slika — ne znam da l' sveta Marija ili sveta Kata, al po zlatnom kolobaru bijaše svakako član litanije svih svetih, pred kojim je gorilo srebrno kandilo. Još si vidio o zidu starinsku hrđavu sliku neke ženske, policu sa nekoliko starovječnih čašaka i tanjura i sa uljenicom. U kutu stajaše velika drvena škrinja i čudan ormar sa sto pretinaca, sred sobe stol i sto-lac. Pa to vam je po prilici sve. Nu bilo je i živih stvorova u toj izbici. Ponajprije u zelenoj gajbici ptičica uzvijojla — kanarinac, žut ko žganac. Mila, duše mi, živinica, drobna, nje-žna, hrla kao vragoljak. Žuto joj se je perje ljeskalo kao zlato, oči joj sijevale kao crn biser, a te sitne ružičaste nožice bijahu toli fine, taj ružičasti kljunić toli gladak! Ta ni fina gos-pođica ne umije toli nježno premetati nožica. Po sto puti skoknu od šipke na šipku, na-heri glavicu, protegnu vratić, strese kreljuti, kljunu dva tri puta u komadić šećera. Zatim skoči na rub čaške koja je na dnu gajbice stajala. Zavinu glavicu, pogleda crnim okom u vodu i skoči u čašku — u vodu. Da vidiš čeprkanja! Žutić zaroni, izroni glavom, udari krilcima, voda prska širom u sto svijetlih kapljica. Sad je skočila ptica na šipku, strese se, čisti se. U kljuniću joj osta pavuljica. Malić ju stavi pod noge, pa čupa, pa se igra. Sunce sijeva, list se zeleni, ruža cvjeta na prozoru, malić udari cip! cip!, a poslije se otvori gr'oce, i žuti vražić viče i tralaliče; kako mu od veselja igra to malo, drobno ptičje srdašce. Nu nije kanarinac sam. Kako će on bogorodici paliti kandilo; ta to je malen, žut poganin! Kraj njega do okanca sjedi ženska, ako je ženska. U prvi mah ne možeš toga razabrati. Kako da vam ju samo opišem? Nije to lahak posao. Jeste li kada vidjeli ljudeskaru od stražmeštra ili harambašu serežana? Silna pleća, je l'? Grdne kosti, šta? Ni za pol prsta ne bijaše manja ta muško-baba kraj kanarinca. Ruke su joj krupne, velike, teško bi se za njih

rukavice našle. A tekar te velike, široke nožurine, što stoje u papučah od crvene kože. Ne daj, bože, da ta noga ljudski korakne, kuća bi se srušila. Stara, velika glavurda bijaše svezana crnom svilenom maramom preko čela, niz koje se spuštahu dva sijeda uvojka. Pa kakovo lice! Dugo, široko, muško. Mrka koža nabire se u njem u sto nabora, u sto oštrih crta. Usta su joj široka, nos dug, kvrgast, zavinut na lijevu stran preko debelih usna. Crne oči su ženskoj neobično velike, okrugle, a gledaju bez plama, bez iskre u svijet iznad debelih mjedenih očala, koje su spuzle do pol nosa. Ženska je sijeda, ali ima začudo pod nosom silne crne brkove, gotovo kao muška glava. Na njoj je crna, pozelenila suknja i dugačak, pokrpan burnus od tamnozelene svile. Prava je to grdoba, je l'? Al ne biste se preplašili da se i na noge digne, nu se dići ne može, jer je gotovo viša od svoje sobice. A u tom brkatom, garavom licu drkće tolika blagost, tolika plahost da te neko tajno smilovanje uhvati za srce; te oči gledu u svijet kao kad dijete gleda šibu učitelja, te debele usne vazda trepte kao da vazda boga mole. Ne ima slikara da pogodi lice kad ga čudno obasjava proljetno sunce, da pogodi taj kontrast gdje se iz stare ispucane kore tijela izvija zelena grančica duše. Ta i ja, kako vidite, samo nagađam, natucam tražeć pravu riječ, al ćutim da je našo nisam. A kad progovori ta silna muško-baba! Grmi, mislite, je l'? A da! Piskuta, piskuta. Govor joj je tanko, plačljivo, isprekidano pojanje, bez promjene, bez naglasa. Slušaj ju jednu uru, zabolit će te glava. Čisto mi je godilo kad sam, obašav to cijelo bludište ljudske nevolje, zašo u to čisto gnjezdašće koje mi se činilo kao rumena krpica na gnjiljoj jabuci, kao treptaj zvjezdice kroz mutne oblake. Sustavih se smjerno na vratih, ko da sam stupio na prag starinske crkvice u pustinji.

Stanarica kanda se stresla s mojega pohoda i, krenuv glavom, pogleda me sumnjivo preko naočala. Zatim se dignu, pokroči pognuta dva, tri koraka prema meni, gleduć me svejednako što u čudu što u strahu.

— Dobar dan, gospođo — pozdravim ju uljudno.

— Recite: gospođice — odvrti mi ona, i bilo je kanda se je pri toj riječi sladogorko nasmjehnula.

— Dakle, dobar dan, gospođice — popravim se učtivo, čudeći se u duši kako nije ni ružnost ni starost mogla izbrisat taštine iz toga uvehlog srca. »I tu je možda skriven nekakav roman,« prišapnu mi moja radoznalost, al ne progovorih dakako o tom ni besjedice, jer nisam ni smio po svom javnom zvanju. Javim joj naprosto tko sam i kako se zovem, dodah neka oprostite da ju bunim, nu moj pohod da ne ide nju, već kuću, koju pregledati valja, jer se veli da je trošna i da se ruši. Zato neka dozvoli da i njezin stan nabrzo pregledam. Stara gospođica slušala je nagnute glave moje riječi pobožno, upiruć tupe oči u mene, držeć ruke na trbuhu, a kad dokrajčili, nakašlja se čudno kanda traži riječi i misli, mahnu lijevom rukom pred sebe i zapiskuta:

— Dajte, dajte! Milostivi gospodine! Samo pogledajte. Ta vi ste ljudi od zakona, vi to smijete a da i ne pokucate.

Ne znadoh, je l' te riječi rekla naprosto od duše bez primisalja, il se je u njima skrivao kakov žalac, jer znam po iskustvu da siromašna čeljad ne vidi rado u svom stanu gospodu koja kuće ruše, bud se ljudi stide svoga uboštva, bud se boje da će ih ta nemila gospoda lišiti stana. U takovih su prilikah stare ženske najzubatije, pa znadu kadšto i dohvatiti sjekiru.

Starica uzdahnu po svojih riječih dva tri puta, valjda da pribere friške sape za nove riječi, i dok je mjernik ogledavao tavanice, pod, zidine i peć ne bi li našao kakovu pukotinu, slijedila ga starica nekako sumnjivim okom, pa će napokon gotovo kroz plač i smijeh reći:

— Hm! Hm! Da! Kuća stara, e, nekad je mlada bila. Sve se istroši, kao i mi ljudi. Gubiš kosu, gubiš zube, oko ti oslabi, ruka ti klone. To je već tako u svijetu, i mi ne promijenimo toga zakona. Pak dođe smrt, i svemu je kraj — završi spustiv glavu na prsa.

— Da — odvratih — eto, baš i mi dođosmo da vidimo ima li toj starici kući još lijeka, il je li baš na smrt obolila.

— Molim vas, milostivi gospodine, ne mjerite sve na svijetu jednim rifom. Gdje je više božjega blagoslova i ljudskoga bogatstva, tu mora dakako sve biti po žnorici, al bokčiji morate malo kroz prste gledati. U ovoj kući vam prebivaju ljudi koji na dan samo jednu jestvinu, a na godinu samo jedanput mesa jedu. Da, da, pod ovim krovom vam je skoro svaki dan veliki petak, pa često u godini i badnjak. Aj bog da su si ovdje našli svoju škuljicu, kamo će izmučeni položiti obnoć glavu. Nevolja drži te temelje, drži taj krov, i ufam se, milost božja neće dopustiti da nam se stara rebra krova sruše na glavu.

— Vi dakle mislite, gospođice, da je taj vaš gospodin kućegazda dobroćinac ubožadi?

— Hm! — nastavi stara oklijevajući — nije ni dobroćinac ni zloćinac. Onako. Svatko traži svoje. Da znate, u toj kući vam je osobit red, kojemu se svaki stanar pokoriti mora, i sve se to pravi na pismu pred sudom da ne bude kašnje duge pravde.

— Kakov red? — zapitah ja.

— Tu se ne plaća svakog mjeseca već svake subote i, tko do subote o podne nije platio kvartira, mora u ponedjeljak ujutro iz kuće. Naš kućegazda drži se toga zakona, pak došlo sto sudske gospode, on od toga odstupiti neće.

— A živite li bar jeftino u toj kućarici?

— Bože moj! Danas su skupa vremena, velika daća, pa gospodari i sirotinju šarafe. Evo, za ovu moju sobičicu plaćam pet forinti.

— Tu pod krovom pet forinti?

— Da, da! Muka je to, kad se krajcara na krajcaru slaže — ali, molim vam se milo, milostivi gospodine — produlji stara drhtavim glasom ter sklapajući ruke i činilo mi se da su joj dvije suze zablislule u očih — ne rušite kuće, pustite neka se u njoj dohranim do groba.

— Po čem vam je toliko omilila, gospođice? Za te novce možete drugdje kudkamo bolji stan dobiti u zdravoj, novoj zidanoj kući.

— Neću, neću, hvala! — odmahnu mi rukom — ja ne mislim iz te kuće živa izaći. Samo jedanput želim se jošte selit, onamo, k Svetomu Roku. Znate, navika je; već dvadeset i pet godina živim pod ovim krovom, pak onda — — —tu umuknu starica i pogleda u zemlju kanda je nekoliko riječi, nekoliko misli progutnula. Možda joj je jezik zapeo na minulih uspomenah koje su to staro srce nemilo stezale. Brzo podignu opet glavu, pogleda me milo i opetova drhtavima usnama:

— Molim vam se milo, ne rušite te kuće, to bi bila moja smrt. Bit će vam za dušu.

— Pa zar se vi ne bojite tu stanovati? — zapitah u čudu.

— Zašto da se bojim?

— Ma od vatre!

— Ah — nasmjehnu se stara — ja vam svaku večer poklobučim žeravicu u pećnici kad si skuham kavu. Naučila sam se od mladosti paziti na vatru. Imam na krovu pred prozorom i netreska u loncu, pak se pomolim svaku večer svetomu Florijanu.

— Al mogli bi vas okrast, il biste, kako ste slabi, na tih vratolomnih stepenicah u toj tmimi mogli uvrijediti glavu.

— Okrast! Ha! Ha! S mojim siromaštvom ne bi se nitko pomogao. Ta ja ništa i ne imam. Za stepenice i tminu nije me strah. Od ovo dugo vremena naučila sam se i u tmini na to, i moja noga zna kamo stati treba. Samo nemojte rušiti kuće, milostivi gospodine.

Ne srušismo kuće. Nismo je, dakako, poštedili na staričine molbe, jer zakon ne mari za suze i navike, već mjernici rekoše da to ruglo još koj desetak godina stajati može, ako se ovdje i ondje pokrpa. S neke strane srdio sam se da će ta kućetina stajat i nadalje u lijepom Zagrebu kao kržljava kupina u kitnom perivoju, al, sjetiv se staričine molbe, njenih suza, opet mi je s druge strane drago bilo, da nije »Kalifornija« već sada pala žrtvom estetske i graditeljske strogosti.

Stara gospođica tvrdo je vjerovala da sam ja opčuvao kuću od propasti, te pohodi me da se suznima očima zahvali na toj tobožnjoj dobroti. Izvinjavah se i ovako i onako, odbijajući sve na mnenje mjernika, al badava.

— Znam ja što znam, milostivi gospodine — reče gospođica smiješeći se i krećuć glavom da je šareno cvijeće na starovječnom joj šeširu poskakivalo. — Vi ste čedni, vi mi nećete priznati da ste to na moju molbu učinili. Eh! Eh! Da nije mene, ne bi već danas stajala daska na daski. Dobro! Dobro! Neću ništa više govoriti. Bog blagoslovio i vas i vašu dječicu. Da, da! Vi ste taj mjernik.

Meni je sve to gotovo smiješno bilo, nu videći da tu ne pomažu nikakova argumenta, okanih se svakoga daljnijega uvjeravanja i poželih starici neka zdrava pozivi još mnogo godina u svojoj sobici pod krovom.

To je bilo, pa se i zaboravilo. Uminula godina, dvije; pred moje oči dođe u javnom poslu sto i sto drugih lica, i slika stare gospođice pod krovom mal se ne izbrisa iz moje pameti, jer za svega toga vremena ne dođe mi nego dva, tri puta slučajno na oči, gdje ju vidjeh na ulici, iduć u crkvu. Da pravo rekнем, bila je na ulici smješnija nego u svojoj sobici, gdje se prikazivala kao starovječna glava u malenu okviru. I ozbiljan čovjek, u koga ima srca i samilosti, koj se ne veseli prirođenoj nakaznosti, morao se je u prvi mah nehotice nasmjehnuti, gleduć kako ta figura iz prošloga vijeka, ružna i nespretna, tapka velikima nožurinama po taracu u uskoj izlizanoj suknji, dočim je čudno načipkana mantilja letila za njom poput kreljuti, a crveno makovo cvijeće drhtalo na malenu crnu šeširiću, koj je jedvice pokrivaio tjeme njezine glave.

Još smješnija mi se učini starica kad bi me na ulici pozdravila. Široko joj se lice rastegnu, usne produljiše na prijazan tobož posmijeh, oči se stisnuše kanda će kihnuti. Uvuče glavu među ramena, kimnu, gotovo da čučne tijelom, i makovo cvijeće zatrepti jače. Pa pomislite, sve to uradi ženska velika, nespretna, stara, uvažite one nožurine, one ručetine i uza sve to taj sladogorki smijeh. S daleka bi mi takovom prilikom zafijuknula kao fućkalica.

— Dobar dan, milostivi gospodine! — a po tom stidno poniknula očima i pritegnula krila svoje starovječne mantilje. Kako da se tu nehotice ne nasmjehneš?

Više puta navrnula bi se njezina slika u moju pamet. Mišljah, predomišljah: šta je ta čudna, smiješna starica? Zašto joj je škuljica pod krovom te kućetine toliko omilila? Ne jedanput rasrdih se. Eto ti zagonetke pred nosom, a ne možeš je riješiti. Sto puta odlučih ispitat ju pobliže, al starica bijaše toliko smjerna, čedna i uljudna, iz njezina govora razabrah dapače neku finoću, trag boljega uzgoja, da me je gotovo stid bilo dosađivati joj kojekakvim ispitkivanjem. Nu dođe čas i prilika gdje mi se smiri moja radoznalost.

Ne znam hoću li mnogim ugoditi pričajući o starici djevici, k tomu vrlo ružnoj? Svim dakako neću, jer u toj priči ne ima ljubavnih razgovora, potresnih prizora, zamamljivih opisa i zanimivih osoba. Koj taj prigovarat će mi što sam posego pod krov trokatne drvenja-

re u izbu stare grdobe. Nu ta moja slutnja, mogući taj ukor ne plaši me nimalo, taj strah od prigovora ne može moje pero nikako sklonuti da staroj djevici ne posveti kakovu takovu uspomenu. Čovjek idući poljem često ostavlja sve nježno cvijeće, sve rumene jagode i crne kupine na miru, i ubere koj grbav šipak, pa ga promatra. Recite da je to hir, svejedno mi je. Tako je, i tako vam je bilo s tom starom djevicom.

Nekog dana sjedah radeć za mojim pisaćim stolom. Vrijeme pohoda bijaše minulo, ono dosadno pokuckavanje na vratih prestalo je a ja budući sit čevrljanja i prazna razgovora, hvaljah bogu da je pokora današnjega dana sretno ovršena, da mi pero, nebunjeno ničim, može crtati brazde po artiji. Al tek što ga zamoćih, pokuca netko tri puta na vrata, najprije tihano, kanda je vrata prstom dirnuo, poslije nešto jače, a najzad kao da je tko zvekirum lupio.

— Slobodno! — viknuh trznuv se od ljutine, bacih pero na stran i pogledah prema vratima, koja se polagano otvarahu. Bilo je podvečer; na stolu stajala je prikrivena svjetiljka, te je samo moj stol rasvjetljivala, dočim se je po ostaloj sobi sterala tmina. Poglednuh u taj mrak. Nekakva velika spodoba šušnu kroz vrata, zatvori ih pomno za sobom, i poče se gotovo skakućić približavati meni. Raspoznah je po obrisih, bila je to stara ona gospođica ispod krova.

— Ah! vi ste, gospođice! Dobar večer! — pozdravih ju smiriv ponešto svoj gnjev.

— Ja sam! Ja sam! milostivi gospodine! Bog vam dao dobar večer! — zatezaše starica riječi gotovo plaćuć i stojeć preda mnom kao ukopana.

— Sjednite! molim vas!

— Hvala! Hvala! — istisnu starica drščuć i zakrenu glavom.

— Al sjednite, molim vas — ponovih oštrije.

— Eh, kad zapovijedate, milostivi gospodine — odvrti plaho spustiv svoju tjelesinu na stolac da je pucati počeo, i pri tom zatrepti opet djevici ono nesretno makovo cvijeće navrh tjemena.

Plamen svjetiljke padaše ispod svjetlobrana upravo na lice zgrbljene starice. Pogledah, gotovo se prepah. Čudno se bila preobrazila: živo rumenilo žarilo je to staro krupno lice, svaka je mišica u njem drhtala. Debele usne bješe zinule, oči pomicahu se s jedne strane na drugu. Starica bijaše sva zadahćena, ne govoraše ništa, te je samo okrajke svoje mantilje čupkala drhtavicom rukom. Iz njezinih crta razabirao sam neku prepast, neki strah, kao da ju vode na stratište.

— Što želite, gospođice? — upitah ju mirno.

Časak mi ne odgovori ništa, spusti glavu i poče glavinjajuć mantilju čupkati. Onda dignu glavu, pogleda me čudno, stisnu usne kao na plač, a iz očiju skoči suza za suzom. Bilo mi je nekako čudno pri duši. Tad će starica, gušeci plač, sitnim svojim glasom:

— Oprostite, milostivi gospodine, molim vas, oprostite.

— Al molim, gospođice, što da vam oprostim? Vi ste nemirni, uzrujani, šta vam je? Umirite se, recite mi slobodno što vam je pri srcu.

— Ah! — uzdahnu stara sve glavinjajuć, kanda se ne može domisliti riječim. — Jeste li čuli kako su jučer pri Svetom Marku zvonili u sva zvona?

— Nisam, bar se ne sjećam, možda sam od posla prećuo zvonjavu.

— Da, da — nastavi stara gotovo kroz plač — zvonili na umiranje, zvonili. Oh, zašto mi je bog to učinio? — i pri tom prođe krupnim dlanom preko suznih očiju.

— Je l' vam možebit tko od roda umr'o?

— Ta ja ne imam roda na svijetu.

— Čemu dakle vaša žalost?

— Umrla je gospođa Žirovićka. Jeste li ju poznavali?

— Po vidu jesam. Umrla dakle? Bila je već vrlo stara.

— Dakako stara. Eh, svatko mora umrijet! Da, da. Osobito stari ljudi rado umiru. Tako je, toga ne možemo mijenjati! Pa sam se toga i uvijek bojala. Da sam bar ja prije nje umrla, ne bih se bila naužila toga straha, te nesreće. Al tako, zlo po mene.

Začudih se tim čudnim riječim, tim više, jer je stara djevica radi smrti Žirovićkine više sebe nego pokojnicu žalila.

— Je l' vam prijateljica bila — upitah — jeste li mnogo s njom općili?

— Općila? Nisam. Od dvadeset godina ne vidjeh joj lica nego dva, tri puta s daleka. Izlazila skoro nije nikada, nikad nije me pustila pred sebe. Samo bi mi svakog mjeseca pet forinti poslala.

— Ah! Razumijem. Bila vam je dobrotvorka.

— To jest, dobrotvorka pod moraš. Tako je nekako učinjeno od naših starih. Ne znam pravo ni sama kako, zašto. Pače se je vrlo na mene srdila što mi mora tih krvavih pet forinti pošiljati do svoje smrti. Sluga koj bi mi donio svakoga mjeseca novce znao mi je često reći kako me je klela, davajući novce. Bila je skupa, a i kako skupa. Al sad je i tomu kraj — završi stara žalobno, spustiv i složiv ruke na krilu, kao što na smrt ranjena ptica spušta kreljuti.

Šućasmo časak oboje, dakako od neprilike. Naslućivao sam doduše da će stara gospođica nešto zamoliti; al opet mi nije posao posve jasan bio, nikako pako ne htjedoh uvrijediti tanku joj ćud, jer je bila osjetljiva; djevojka nasuprot nije nekako htjela progovoriti od plahosti i stidljivosti. Guste suze provriješe joj iz oka, tražeći si put u brazdah toga staroga krupnoga lica. Od plača kanda joj napokon odlanu, te progovori bojažljivo ovako:

— Da, da, sad je zlo! Ono pet forinti bilo mi je pol života, baš stanarina za mene i mojega kanarinca. Hrane nam ne treba mnogo, naučili smo se na svagdanju mrvicu. Odjeće ne treba žutomu ptiću, jer mu ju gospodin bog daje badava, a ja imam od svoje mladosti dosta do groba. Eto, imali bismo sav živež, da nam nije jučer tih pet forinti stara Žirovićka odnijela u grob. To je pokvarilo sve moje račune. Jučer, kad su tako zvonili, prekrstih se i rekoh: »Bog zna koju je dobru dušicu bog uzeo k sebi. Mora da je bogata, kad toliko zvone, jer si siromah ne može na smrti platiti nego malo zvonce.« Al jedva sam si to rekla bila, eto ti k meni u sobu šostarice Lize, koja pazi na kuću, pak mi veli: »Znate li za koga zvone? Za Žirovićku. Bog joj dao duši lahko, al skupa je baba bila, ta nije ni božjoj dušici na svijetu mrvice priuštila, nego staroj svojoj mački. Da, da, Žirovićka umrla, frajlice, sad je vaših pet forinti fuć! Bome je dobro u ova zla vremena imati pet forinti, a teško ih je izgubit. Lahko je vam bilo; ja, ja od magistrata ne dobivam nego forintu, ta, da, ja sam prosta bogica, gospodski ljudi dobivaju više. Zbogom!« Tako govoraše mi šostarica, milostivi gospodine, i zaklopi za sobom vrata. Meni je odmah na prvu njezinu riječ bilo kanda mi je tko klin zabio u srce, i kako je dalje brbljala, sve mi se maglilo pred očima, a kad je izišla, tako me je srce davilo da sam se jedva sita naplakati mogla. Oh, milostivi gospodine, nije to šala — provali stara opet plakati — kad čovjeku sve stanje na lasu visi, kao što meni, ubogoj bogici. Tako sam si to lijepo na krajcaru sračunala bila i mislila da će tako biti do mirne smrti. A sad mi je smrt račun prekrižila, i ne znam kamo bih se djelala. Bože, bože! Groza me popada! Doći će plaćni dan, a ja neću imati čim platiti. Pak ćemo se morat seliti, ja i moj kanarinac, a dvadeset i pet godina bdijem i snijem u toj luknji-

ci pod krovom. Ta poznam ja gospodara. Tjerat će me. Što ću, kamo bih se djela? — reče izvrnuv ruke.

— Pa vi posve nikoga ne imate?

— Ni žive dušice, koja bi mi svijeću na grobu palila. Šta? Ja sam davno ostavila i zaboravila svijet. Moja sobičica mi je sve, a nitko me ne razumije nego mala žuta ptičica, moj kanarinac.

— Ne dolazite nikamo?

— Nikamo, milostivi gospodine, van što idem katkad u crkvu. Pak ne poznajem ljudi nego dvije, tri babe u našoj kući, onako po vidu, i kramaricu, gdje kupujem svoje potrebe. Ja i nisam više za svijet. Bože, bože, ne znam kamo bih se djela!

Starica govorila je sve to nekim čudnim naglasom, čas zavlačeć riječi kanda ih se boji izreć, čas brzajuć kanda ih se skoro riješiti želi, al vazda kroz strah i prepast, vazda uz gus-te suze.

— Ne zdvajajte, gospođice — utješih ju ja — ta nećete zato propasti što je Žirovička umrla. Ako vam ja mogu pomoći, drage volje. Recite samo.

Nezgrapno lice izmijeni se u jedan čas, čelom prosu joj se vedrina, a usne nakriviše joj se opet na posmijeh.

— Da — reče hrlo — kad mi je ono Liza rekla — znate, za magistrat — sinulo mi je u glavi — sjetih se vas — znate, odonda, kad ste nam kuću rušiti htjeli — druge dakako dobivaju — mole cara — caricu — sve prince; ja to ne mogu — mene je, vjerujte, sram. Sve si mislim da ima još siromašnijih od mene. Zašto da im preotmem tu mrvicu? Ta imala sam dosele dosta. I bog i duša, nikad nisam koga molila za krajcaru, nit varoškoj gospodi došadivala. Al sad — sad — sklopi starica ruke, i pogleda zdvojno pred sebe — sad je koncu kraj, sad se utapljam. Oprostite, milostivi gospodine, sram me je, volila bih propasti u crnu zemlju, al. — —

— Razumijem vas, draga gospođice! Smirite se. Vi tražite pomoć na ruku, kakovu sirote po gradu dobivaju. Dobro. Zašt bi vas sram bilo?. Toliko ste godina u Zagrebu. Ostarjeli ste, ne imate se čim prehraniti, za posao su vam se ruke ukočile.

— Da, da! Ukočile, bogami, ukočile. Na, gledajte sami, milostivi gospodine, na, gledajte sami — doda pruživ pred sebe ruke. — I oči me izdale. Kad ostariš, dođe na te svaka bijeda, popuca šav na sve strane. Plela sam ja čarape za strane, šivala do božjega mraka. Al čim si bliži grobu, tim se više kočiš, dok [se] čisto navijeke ne ukočiš. Pak su došle i mašine, ne treba nego nogom gurnuti kotač, pak same šivaju, i dok sam ja rukom šivala jednu košulju, sašila je mašina i tri i četiri, a novaca za takvo šivalo nisam imala; sad dakako ne bi više išlo ni s mašinom, jer kad sedamdesetu na leđih nosiš, ne pomažu više ni kotači.

— Sedamdeset vam je godina?

— I četiri mjeseca. Prošloga Miholja bilo mi je ravno sedamdeset.

— Dobro. Gledat ćemo da vam općina naknadi što ste po Žirovićkinjoj smrti izgubili.

— Oh, ljubim vam sto puti ruke, milostivi gospodine — viknu stara pljesnuv dlanima i htjede posegnut za mojim rukama da ih poljubi.

— Pustite — odvratih uzmaknuv — al zbilja, molim vas, recite mi svoje ime da si ga zabilježim, jer ga moram pred gospodom spomenuti.

Tu zadrhta starica kanda ju je netko bocnuo u srce. Poniknu, porumeni i časak ne odgovori ništa. Reć bi da ju je stid bilo izreći ime.

Napokon popodignu glavu, nagnu tijelo prema meni i šapnu da si je jedva čuti mogao, jednim dahom:

— Amalija plemenita Lenić Remetinska.

Lecnuh se nešto na to ime, na taj plemićki predikat, razumjeh njezino oklijevanje, al ne opazih ništa. Dakle stara plemićka, hrvatska kći pod krovom! Brzo napisah molbenicu za potporu te joj rekoh neka potpiše.

— Ne znam — odgovori Amalija krećuć glavom i smiješeć se sladogorko — znala sam, zaboravila sam. Duga su to ljeta, bože moj, a nisam imala komu pisat. Oh, da i nisam nikad ni pisati znala, bolje bi bilo po me. Štampano još, ajde, čitam po danu na očale, pri svijeći ne vidim ništa, pak i onako ne treba mi gotovo nikad svijeće. To vam je dandanas skupa roba. Stavit ću križ, milostivi gospodine, i to će dosta biti.

— Dosta — rekoh pruživ joj pero da ga se dotakne, što ona učini sa dva prsta, al nekako bojažljivo, kanda vragu prodaje dušu.

— Tako, sad je sve u redu — završih složiv artiju. — Sad možete kući ići i mirno spavati, a kad iziđe za vas dobra odluka, poručit ću vam.

Stara podignu se na moj poziv. Upiruć oči u mene, gledala me je tako milo i plaho kanda me jošte za nešto umoliti želi.

— Gospodine! — šapnu stidno — hoće li mnogo gospode pri tom biti, kad se bude čitala moja instancija?

— Neće, samo tri, četiri gospodina.

— Hoće li se moje ime u novinah štampati?

— Neće, gospođice Amalijo, ne bojte se!

— Hvala bogu! — uzdahnu stara djevica, staviv desnu ruku na prsa, kao da joj se zbilja kamen s prsiju odvalio. Zatim dignu se na odlazak, reć bi čisto vedra i vesela.

— Bog vam platio sto puti vašu muku, milostivi gospodine — propenta i poče se čudnovato klanjati glavom i pregibati gornje tijelo, da je ono makovo cvijeće opet silovito treptilo. Tako uzmicaše klanjajući se prema vratima iduć natraške da mi ne okrene leđa, a pri tom je svejednako govorila:

— Blagoslovio vas i vašu dječicu bog i majka božja! Ljubim ruke! Ponizna službenica vaša!

Tako dođe nazadujuć do vrata, gdje se zaustavi, brzo za sebe posegne da uhvati kvaku, da otvori vrata. Još jednom pokloni se, štono se veli, »do crne zemlje«, zamumlja nešto i istisnu se hrlo iz sobe.

Još sam čuo teške njezine korake na hodniku. Rastvorili papir i pročitah ime: Amalija plemenita Lenić Remetinska. I uminuše koraci u nesluh, al ja još držah pred sobom artiju, pa sam čitao i opet čitao: Amalija plemenita Lenić Remetinska.

Po mojoj glavi vrzlo se sto kombinacija. Ta stara ružna djevica — plemenita hrvatska gospođica — pod krovom nad trećim katom podrtine — ta zdvojnost radi nekoliko kukavih forinti — ta teško izrečena molba — i kad ju upitah za ime, to oklijevanje, u kome se tajila zadnja iskrica plemićkog ponosa. Pak zaboravila pisat, a umjela je, i žalila je što je ikad pisat umjela. I uza sve to ova čudna smjernost, blagost i stidljivost, one rumene ruže djevičanskoga stida na tom uvehlom, grubom licu. Mene su te protivštine uistinu sasvim zbunile. Znao sam o njoj mnogo više no prije, al sad mi se činilo još teže skinuti pečat s te tajne, sa toga starohrvatskoga imena siromašne starice. Amalija plemenita Lenić Remetinska! U tih riječih mora da se skriva čudnovata priča, kakovih ima na stotine u toj lije-

poj, al tužnoj hrvatskoj zemlji, priča srca koje je kroz vjekove kucalo u slavlju, a najzad ga usud baci u taman zakutak da još nekoliko časaka kuca i puca.

Gospođici Amaliji dozvoliše zbilja potporu, baš onih pet forinti što ih je izgubila po Žirovićkinjoj smrti.

»Javit ću joj sam tu veselu vijest«, rekoh si i krenuh jednog popodne put zlokobne, strahovite daščare na tri sprata.

Prevaliv sretno vratolomne stepenice, pokucah na vrata plemenite gospođice, i kad mi se iznutra ozva tanahnim glasom: — Slobodno — pritisnuh kvaku i uniđoh.

Na moj pojav sunu gospođica Amalija, kanda ju je tko bio pošinuo, uvis. Stajaše kao svijećá, zinu, i zurila ukočenim očima u mene. Ali mi ne reče ni riječi, pače me ni ne pozdravi. Bilo ju je očito strah, a ta bojazan stezala joj je grlo, te nije smogla istisnuti riječ. To razabrah odmah iz prestravljenog, iskrivljenog lica starice. Da ne stoji duže u mukah, reći ću joj ubrzo:

— Dobar dan, gospođice! Eh, dobro je. Sad vam se ne treba bojati ničije smrti. Što vam je Žirovićka odnijela, to vam je gradska općina povratila, a općina ne umire dok je Zagreba.

Da ste ju vidjeli! Ne mogu toga preobražaja izraziti riječmi. Bojazan bješe to staračko lice protegnula u duljinu, radost rastegnu ga u širinu. Amalija uzdahnu silovito, a pri tom se je gotovo cijelim tijelom uzvinula, zatim pokloni se tri puta, kanda Turčin metaniše, kanda je nasred srijede prelomljena, al ni da je pisnula. Doljnja joj usnica poče podrhtavati, mišice lica trzahu se gotovo smiješno kanda si ih taknuo munjevnom žicom, suza za suzom rinula se iz oka. Amalija raširi dlanove kanda je razapeta, pokroči prema meni i htjede silom dohvatiti moju ruku da ju poljubi.

Nisam slikar, široke refleksije ne mile mi se. Al u taj čas požalih da ne umijem slikati. Bog i duša, bio bih naslikao tu staru plemenitu gospođicu, bio bih kušao kistom oponašati taj čudni, nespretni, smiješni al i ganutljivi izjav njezine radosti. »Bože moj«, pomislih zadubiv se za tren u refleksije, »koliko ima bijednika, a pružiš li im slamku u toj bijedi, misle da su najveći dobrosrećnici na ovom svijetu. Samo nesretnici mogu nas naučiti što da je prava mjera sreće. Tobožnja nesreća nije u sto prilika nego drzovitost ljudske lakomosti. Pet forinti na mjesec! Ta bogataš gizdelin potroši u to vrijeme dva puta više za crnilo svojih čizama, a ovoj starici je to spasenje života.«

Napokon — silne su suze prokanule bile iz njezinih očiju — povrati joj se riječ.

— Ma — ma — uze Amalija pentati — majčice božja! Ta milostivi gospodine! Ne znam kako sam to zaslužila! I bog platio gospodi varoškoj sto puta tu dobrotu! Bog platio i bogorodica! Ljubim vam ruke, milostivi gospodine, ljubim vam ruke. Bog dao svim dobrim ljudem dijelak raja, koji misle na tužnoj zemlji dalje od svoje vlastite kože!

Branjah se od toga klanjanja i blagoslivljanja kako sam bolje znao. Bilo me je skoro stid da mi se za gotovo nikakvu uslugu iskazuje tolika hvala. Al starici tecijahu riječi zahvalnice poput vode tekućice, koju nisi jak zaustaviti, i pri tom previjale joj se usnice slijeva nadesno, a zdesna nalijevo. Stajasma tako čas prama sebi, ja šuteć, stara brbljuć, dok ona uzdahnuv ne istisnu:

— Oh! Gospodine! Dobra, zlatna dušice, kako ću ja vama i slavnoj gospodi taj dug naplatiti?

— Možete — odvratih ponešto drzovito, našto me ona nekako čudno nepovjerljivo pogleda. Valjda je mislila da sam rad s njom se potitirati.

— A da! — reći će napokon u čudu.

— Da, da — nasmiješih se ja — nije to šala, već prava istina. Al šta tu stojimo? Sjednimo rađe časak. Nešta sam umoran. To jest, ako dozvolite, ako vam nisam na putu.

— Oh! Molim! Oprostite! — izmuca stara od neprilike — lude sam pameti! Oprostite! — i pri tih riječih prigurnu mi drvenu stolicu.

Sjednuv, domahnuh joj neka i ona sjedne. Istom nakon časka stisnu se Amalija u svoj zakutak pri tavanskom prozoru, i spusti se na stolicu kraj kanarinca.

Meni je u toj školjici voljko bilo; kao ono prvi put, zaboravih da sjedim pod krovom podrte kuće, da sjedim na drvenoj stolici. Zrake sunčane padahu koso preko rumenog cvijeća kroz uzani okvir tavanskog prozora. Na sunčanom zlatu ljeskale se zlatolike pavuljice kanarinca koji je u svojoj krljeci toli živo skakutao i mene toli pametno gledao, ma da je čovjek; to sunčano zlato padalo je i na lice Amalijino, na njezine ružne, al srećom obasjane crte, na njene bistre suze radosnice. Stiskala je ponešto veđe, na trepavicah drhtao [je] po koj sjajan biser. Svjetloba učini te vapnom obijeljene zidove, te drvene tavanice i stare slike umilnijimi. Sve je, reć bi, od sunčanog zlata treptilo. Ne znam je li drugim, al meni je tako. Ja vam volim boraviti u ljupku zakutku drvena, starohrvatskog plemićkog dvorca negoli u dvorani visoke palače, kadifom obloženoj. Moždaje to puka predsuda, al ja je se ne mogu otresti. Sve mi se čini da u tih prostorijah ima više zdrava srca.

Amalija, spustiv glavu i složiv ruke na krilu, kanda je čekala što ću joj reći. Čovjek pisac ima u sebi vazda nešto više srčanosti, il da bolje rekнем, drzovitosti od ostalih ljudi. I ja pribrah više svoje sile, te ću Amaliji:

— Vi ste me, draga gospođice, prije pitali kako da mi se odužite, a ja odgovorih da mi se možete odužiti. Je l' tako?

— Da, da — potvrdi stara plaho.

— Ne dvojim da se mojim riječim čudite, jer po svoj prilici ni ne slutite što od vas tražim.

— Istina je.

— Oprostite mi, al ja sam vam velik prijatelj starina, priča, pripovijesti o naših starih hrvatskih porodicah.

— Ah!

— Da! I to staro, zdravo sjeme toli je rijetko dandanas posijano da čovjek jedva koje zrnce pobrati može. Badava, stara krv gine, nov se izvija svijet. Sav se svijet izjednači jednim razom, povodi po jednoj mjeri. Ne znam da li je bolji stari svijet, da li novi. Vidite, ja o tom mislim na svoj način. Imam vam starih novaca, kovani su prije mnogo stotina godina. Al još na njih sve jasno, i srebro je čisto. Imam i nešta novih. Glava je dakako bolje izrezana, i ona dvoglava ptica, i pismo je, istina, finije, al se to brzo ostruže, crveni bakar izlazi ispod srebra.

— Istina, istina — potvrdi stara glavom.

— Ne znam jeste li me pravo razumili. Hrvati su danas manje hrvatski no prije. Sve hoće biti na dlaku jednako sa ostalim svijetom. Meni to nije pravo. Ruža nek ostane ruža, ljubica nek uvijek cvate ljubicom, trešnja ne cijepi se na šljivu. A opet svaki cvijet sjaje svojom bojom, miriše svojim mirisom. Ludo bi bilo htjeti sve cvijeće promijeniti u ruže; napokon bi nam i lijepe ruže dosadile. Mi Hrvati, bojim se, gubimo staru boju, stari miris. Jeste li me razumili, gospođice?

— Ah, kako nisam! O tom sam i ja često razmišljala, sjedeći do ovog prozora i gleduć iz tamnog zakutka kako se mjesec diže nad goru. Pa ne jednoč rekoh mjesecu: Ej! Je l', mjesece! Gore su iste, ljudi su drukčiji.

— Eto, to je. Pravo rekoste; vidim da me razumijete. Ja dakle ljubim hrvatsku starinu. Zato vas molim za nešto.

— Molite, molite, milostivi gospodine, ja sam vaša pokorna službenica.

— Vi se zovete Amalija plemenita Lenić Remetinska.

— Na vašu službu.

— Vi ste kći stare hrvatske obitelji.

— Vrlo stare, gospodine.

— Recite mi kako ste dospjeli pod krov ove podrtine, i zašto vam je toli mila, kad velite da tude boravite toliko godina, i da vam se neće nikako izaći iz nje.

— To jest — reče stara — vi biste htjeli čuti pripovijest moga života i svršetak moje obitelji, jer sam ja na svijetu zadnja Remetinska.

— Da, gospođice!

Amalija poniknu nikom, poče u krilu trzati svoje prste i stisnu usne. Disala je ponešto življe, a na čelo navuče joj se reć bi mrak. Začudih se. To ponizno, obumrlo lice uozbilji se za jedan hip. Mišljah da mi te crte prikazuju nadgrobni kameni kip kojega hrvatskoga junaka od prije trista godina.

Požalih da je moja literatska radoznalost posegla u tajne staričinog srca, i već da opozovem svoju nedelikatnu molbu, al iznenada podignu stara glavu, pogleda me mirno, i bilo mi je da joj se lice, glas i stas promijeniše. Mirno reče mi:

— Gospodine! Stara sam. Sve za što me pitate zakopala sam u svoje srce. Zaboravila sam, što sam, čija sam bila, jer sam to htjela zaboraviti. Vi hoćete ta mrtva vremena povratiti, hoćete pokojnike probuditi iz groba. Izim mene još je Žirovička za to znala; sada ne zna izim mene nitko. Pak što će vam to? Ljepše je čuti veselu pjesmu ševe i veselu pripovijest nego fijuk ćuka po noći i tužne priče. Bolje da jedan čovjek svoju žalost čuva, pak da ju ponese sa sobom u grob, nego da naša žalost žive i poslije naše smrti među ljudstvom.

Ne mogoh se dosta načuditi kako starica sada posve drugim načinom govori, toli ozbiljno, toli bistro, dočim je prije govorila ponizno, isprekidane riječi.

— Nemojte, gospođice, ne tražim više toga od vas. Oprostite, neću da vam tajnu izvadim iz srca. Razumijem da bi vas kruto bolilo ponoviti jade, koje ste već sami zaboravili. Neću da snova otvorim staru ranu.

— Zaboravila? — nasmjehnu se Amalija. — Rekla sam to, al sve jošte živo držim u staroj pameti. A sad vam baš hoću pripovijedati, sad me morate slušati. Nego, gospodine, to je moja tajna, sada neka bude i vaša, i dok sam živa, mora pred svijetom ostati tajna.

— Hoće, gospođice!

— Slušajte me, gospodine. Evo, kako me sada vidite, uboga sam bogica, moram prosjački, oh — čini mi se da sam ostalomu svijetu stara, dosadna maškara, koja je na ovoj božjoj zemljici čisto suvišna, jer ne ima od čega živjeti i za što živjeti. Smiju mi se, mislim, jer sam ružna. Znam da nisam nikad lijepa bila, al za moje mladosti nisu mi se smijali. Nekad, nekad bilo je sve to drukčije. Na putu u Bisticu u našem Zagorju stoji vam drven dvorac na brdu. Visok je na jedan pod, a ima, kako se dobro sjećam, na čelu nekakvu finu izrezanu galeriju. Dobro ga je vidjeti, jer se ističe između šumskih bregova na visoku brdu. Baš je kao star siv soko, ako ga nije koj Švaba pregradio i pobijelio. Stara je kuća bila, jer se sjećam da je bila urezana na gredi godina 1630, a onda je dvor istom popravljen bio. Dvorac naše familije stajao je na istom mjestu i duže, tako mi barem kazivahu

ljudi, i u starih pismih da je tako zapisano. Vjerujem to; u crkvi svetoga Petra pod brdom imala je naša familija svoju raku, a tu su zapisani mrtvaci i od trista godina. To vam je Remetinec, ondje rodih se nevoljna ja. Ondje sam i rasla i odrasla, i bilo mi je, to pamtim živo, kao da sam kakovo drvo, korijenom duboko usađeno u remetinskoj šumi. Malo kada bih došla u Zagreb, na sajam možda za pet godina jedanput. Al nikako nije mi se dalo ostati, bilo mi je kao kad ribu izvadiš iz vode, gledala sam da se brže bolje vratim u svoje gnijezdo. Znala sam tu za svaki hrast, za svaki kut, nu, poznavala sam gotovo svakoga vrapca; al gle lude pameti, ta vi ste me pitali za ljude, ne za vrapce.

Već sam vam rekla da su Lenićevi od sto i sto godina stanovali u Remetincu, što su ga dobili od ne znam već kojega kralja za nekakvo junačtvo. Nije to dakako bilo nikakvo bogatstvo u našem drvenom dvorcu, nit su ondje rasle škude ni cekini, al nije bilo dana bez svagdanjega kruha. Da, bilo je dosta kruha i onda kad je car Franjo od petnaest krajcara načinio groš, ljudi su tomu govorili da je car postao bankrot. Sjećam se također da smo imali dosta kad je bio veliki glad. Bilo je dašto katkad mraza, katkad tuče ili suše, al to se i preboljelo. Ta te nevolje ima po čitavom svijetu, pak tusta ljeta popravljaju suha. Takva stara šljivarija vam je kao stara ura. Ide, bije godinu, dvije i deset godina. Katkad zapne, leti prebrzo, vuče se polagano, al se sve to lahko popravi, i ura bije, kanda i ništa bilo nije. Potrebice bile su male, gospodari remetinski pametni, sinova vazda više od djevojaka, al opet nije bilo koša djece, koja izjedaju kuću. Još je bilo i to: imanje nije se nikada dijelilo. Dječaci bijahu zdravi, kršni, i našli bi vazda bogate nevjeste, a usto bijahu muškarcu Lenići ne samo gospodari već i veliki suci, kapetani u vojsci, podžupani, gdje koji župnik ili kanonik, koj doduše nije imao djece, ali lijepih novaca, kojih spade, makar i po kapljica, na Lenićevu kuću. Djevojke iz Remetinca bile su po svem Zagorju na glasu za ljepotice, i kad se je reklo »remetinska ženska plešina«, znalo se da to znači najljepša djevojka u Zagorju. Žensko lice istina nije sve na svijetu, jer ga vrijeme ofuri, kao što mraz lijep cvijet, ali su remetinske djevojke bile i dobre gospodarice, stidne, poštene, pobožne ženske. Zato su se i plemeniti mladići, ili, kako se govorilo »kišuri«, jagmili za njima. Sve su se dobro udomile, bilo ih je, kako mi se pričalo, koje su se udale za grofe i barone. Što je pako najviše vrijedilo, rodbina je bila složna u svojem, pak si je za tu slogu bila načinila svoj zakon, komu nije trebalo kraljevskoga pečata. Imanje nije se smjelo dijeliti, na jednom muškarcu moralo je uvijek ostati. Drugi muškarcu se školali, porasli, postali gospodom i lijepo se oženili, a djevojke bile su i kruto pod materinjom paskom i kuhačom, dok se dobro ne udaše.

Još se naši stari držali i toga zakona da je svaki sin, svaka kći morala pomagati djedovsku kuću, ako se trefila kakva neprilika ili nesreća. Staro gnijezdo nek bude uvijek stalno i čvrsto, reklo se, sinci i kćerke nek se za to brinu, makar i podigli svoj vlastiti krov. Ljubav rodbine bila je svim sveta zapovijed, a te ljubavi držala se pošteno i sva djeca. Sve Zagorje je Leniće poštivalo, to vam pamtim dobro, premda našega plemena ondje više ne ima, a po našoj djedovskoj brazdi sada ore tuđi plug. »He, Lenići«, reklo bi se, »da, to su ljudi«, ili: »Poštena duša, viteški čovjek, kanda mu je u Remetincu zipka stala.« »Čestita kao remetinska djevojka«, i više je takovih riječi bilo. Lenići držali se uvijek stare hrvatske navade, brkati sinovi slušali oca i majku kao da su još drobni dječaci u gimnaziji, djevojke mele, prale, parile, kuhale, ribale kao da su služavke, i joj si djevojci naše familije, da joj je došlo na pamet povesti se za ludimi frajlicami u susjedstvu. Sve su imale jednako odijelo, nit koja bolje, nit koja gore, da ne bude među ženskadijom zavisti. Ništa nije smjela imati na sebi od svile, nego tanke vrpce. Svaka je morala učiti kako se mijesi kruh, kako se težakom žganci kuhaju, kako se vino pretače. Nisu smjele govoriti nego hrvatski, nisu smjele čitati nego molitvenik, »Robinzona«, »Genovevu« ili »Sokačku knjigu«; zimi morale su prestići kraj peći, a kad je bila ura počinku, morale kćeri i sinovi — makar husari

bili — kleknut u sobu pred raspelo i moliti staru večernju molitvicu. Može bit je to mnogim smiješno bilo, jer se vrijeme mijenja, a i ljudi i njihove navade. Lenići nisu se u tu promjenu podavali. Samo da vam jedno rekнем. Izim mojega nesretnoga oca — bog mu dao duši lahko — nije nijedan Lenić oblačio švapskih hlača, a nauhvice, koje je nosila moja šukunbaba, nosila sam i ja, dok sam ih imala.

Pri tih riječih uzdahnu stara, skrsti ruke na prsuh, i bilo je kanda joj je suza zasinula u oku. Za časak nastavi opet:

— Jednu sam vam zaboravila reći. Lenići oženili bi se samo plemkinjami iz susjedstva, djevojke udale bi se samo za Hrvate, a u staru rodbinsku kuću ne daj bog da bi se koja tuđega roda djevojka priudala bila. To kvvari krv, govorili moji stari, tuđinka dovodi tuđe navade, prevrne se stari zakon, prevrne se kuća, kuća ide na rasulo, protepe se. Žena tuđinka gospodska je, hoće da je drugi služe, navlači sve na svoj kalup, ne zna za rod, grabi samo za sebe, pak kako će s djecom govoriti, kako ih učiti molitvu gospodnju? Bili smo tako u kumstvu, srodstvu i tazbini sa svim Zagorjem, i nije bilo gotovo živice za kojom ne bi bilo Lenićeva kuma ili kumice, to jest, ako su stari Hrvati bili. Moja ženska pamet ne zna da li je taj zakon bio dobar ili loš da svaki ostane samo pod svojim dimnjakom, za svojim plotom; ali je istina da su Lenići, muški i ženski, bili vazda zdrava, jaka čeljad, muškarci ko gore, djevojke kršne. Istina je i to da su Lenići propali kad su od svojega staroga zakona odstupili. Prvi odstupi moj pokojni otac, ne zapamtio si gospodin bog njegove grijehe! Lijep gospodin moj roditelj. Jeste li ikada vidjeli sliku svetoga Ivana apostola? Fino lice, lijepa brada, jasne oči, široka pleća, jaka prsa. Takav bijaše mi otac, nu, Lenićeva krv. Otac i majka pazili na njega kao na najplemenitiju voćku u vrtu. I razlogom, jer nam se pleme utanjilo bilo, staro stablo našega plemena počelo se sušiti. Tako i biva u šumi. Hrastić poraste, doraste do hrasta, zeleni se i pet sto godina. Najedanput izdaje ga snaga, žile mu venu, gine, pada i samo koren ostaje pod zemljom, kao što ostaci staroga plemena u grobu. Moj pokojni otac bio je jošte jedini pravi Lenić. Imao je još i bratića, velika gospodina, koj je služio kod mađarske kancelarije u Beču, pak je u penziji ostao ondje. Nu bečki Lenić bijaše neženja, a takav muškarac bez polovice svoje i ne vrijedi za prava čovjeka. Ondje u tuđini jeo je svoju penziju, stiskao svoje groše i hranio uza se Njemkinju gospodaricu, koja ga je varala na sve strane. To je bio prvi grijeh proti starij navadam naše kuće, jer prije oženio bi se svaki Lenić, ako nije išao u popove, koji se ne smiju ženiti. Za moga oca govorili mi stari ljudi — jer sam se rado raspitkivala za našu prošlost — da je za mladosti bio vraški čovjek, najljepši, najjači plemićki mladić u čitavom Zagorju. Ne poznavah ga za mlada, jer sam njegovu kći, te po njem ugledala svijet, al kakovo mu je lice bilo i pod starost, rekla bih da je za mladih ljeta morao biti prelijep. Roditelji, mazeći ga, poslali pokojnog mi oca ovamo u Zagreb, u škole, i da im se zadnja grančica ne iskvari, dadoše ga u plemićki konvikt. Kad je izučio škole, povrati se k roditeljem, županija ga primi za pristava, kašnje bude u našem kraju i veliki sudac. Onda je to u Hrvatskoj drukčije bilo. Ako si bio gdjegod vlastelin, pa onda kako tako iškolan, nije ti falila velika il bar mala sučija. Sad je dakako, kako mi vele, drukčije. I sami znate da su roditelji moga oca namah tjerali po ženu. Uze zbilja po starom običaju plemenitu gospođicu iz susjedstva — moju majku, koja mu u kuću donije lijep imetak, te je remetski dvor baš lijepo uređen bio, kao nikad. Govorili mi stari ljudi da mi je majka ljepota nad ljepotom bila, k tomu gospođa fina, al i radina. Rekoše mi i to da je bila tiha, blaga, sanjarske ćudi. Sve to pričam samo po čuvenju, jer ja svoje majke poznavala nisam, prerano mi legnu u grob. Ne znam kako se je s mojim ocem slagala; čula sam da nije prevrlo. Ona da je bila ozbiljna, mirna, on razmažen, žestok mladić, pak je kremen može bit kresnuo ob ocjel. Tako se bar govorilo; ne znam je li istina, jer i sami znate da svijet svašta govori, a ni polovica polovice nije istina. Al bog dao mrtvim vječni pokoj! Najprije

imali sina, dijete, veli se, milo i drago, pametno ko čovjek, okretno ko vjeverica. Kolike radosti! Dakako! Uz lijepog sinčića neće pleme zahiriti. Nas ženske ionako ne broje u ništa, premda bez ženskih opet ne bi bilo muških. Kratka im je bila radost. Dodoše boginje, uzeše im sina. Sad je trebalo mislit na novu mladinu da ne izgine starina. Tada, godinu po bratovoj smrti, narodih se ja žalosna. Bože moj! Zašto sam se rodila? Rad mene umre mati, moja dobra, dobra mati. —

Sad nije starica mogla dalje govoriti, srce joj skakalo od teške žalosti, suze curile curkom iz starih očiju, i uz veseli cijuk kanarinca čulo se glasno jecanje stare gospođice Amalije. Šutio sam tronut, nisam htio tješec je povećati žalost. Stara otre si suze i prihvati nanovo:

— Ta da! Molim vas, milostivi gospodine, recite sami, jesam li ja kriva da mi je umrla mati? Rekoše drugi da jesam; umrla je, jer me je rodila. Jesam li ja, jedna jadnica, rekla da me rodi, da rađajući me umre? Jesam li to htjela, želila? Bog mi je svjedok, nisam, jer nisam nejak imala volje ni želje, pa da sam je imala, živim se kunem bogom i danas, kako sam se sto puti u nevolji svojega života klela, evo i danas, kako se je na meni bijeda svega svijeta slomila, dala bih dragovoljno staru svoju glavu, i sto puti bih rado više prepatila za jedan cjelov majke svoje. Ta znam da bi me ljubila bila, jer majka mora ljubiti svoje čedo. Tako zapovijeda bog i hoće narav. Al to najveće blago izmaklo mi navijeke. Mene poslije nije nitko ljubio, a ni ja — bog mi oprostio taj grijeh — nisam nikoga ljubila, jer nisam ljubiti mogla. Znam ja što četvrta zapovijed božja veli, znam da je to sveti zakon, koj se slušati mora. Silila sam se, vjerujte mi, sto puti na ljubav, al moje srce priječilo se kao mahnito i šaptalo mi: »Ludo! Ne ćutiš li one udarce, one psovke i kletve na tebe? Ne vidiš li one mrke oči koje te pogledom proklinju, one iskrivljene usne koje ti se rugaju i mal da ne pijunu na tebe? A još ti se hoće koga ljubiti?« Nisam nikoga mrzila, al ni ljubila, moje srce bijaše vam kao kamen, ni vruć ni leden. Mislila sam da mi nečisti duh šapće takve riječi. Nije. Katkad — bila sam već razborita djevojka — utekla bih pod brdo, na malo župno groblje, gdje mi je ležala u raki mati, da tražim ljubavi, »Majko! Majko!« kliknuh, al kamen na grobu ne maknu se, majka ne odazva se, pod nemilosnom zemljom ležalo je u prahu ono biće kojega nikad ne vidjeh, za kojega bih jedan pogled dala bila oba svoja oka, jer samo jedna iskra žive ljubavi bila bi me spasila za cijeli vijek. Zaludu, tako mi je suđeno bilo, kanda me je bog prokleo u povojih. Koliko puti sam, klečeć na majčinoj gluhoj grobnici, zavapila: »Oj, da se rađe rodila nisam!« Al suza za suzom je pala, hladna je zemlja sve moje suze progutala, i ni biljka utjehe ne procvate mi iz nje. Vi me možete pravo ne razumijete, gospodine, kako mi i sad srce tuguje, gdje su evo prošla tolika ljeta. Vi ćete mi reći: majka ti je umrla, žalost je to velika, al ostao ti je jedinici otac. Nisam, vjere, zavidna, ali sto puti zavidala sam djeci da mogu onako slatko od srca izreći ime »otac«. Meni ta sreća nije dana bila. Moj otac mrzio me od srca, mrzio do groba.

Teška je to riječ kad ju mora izreći rođena kći, a i sami možete vjerovati da je to cijela istina kad vam ju veli kći koja je za svoga vijeka tražila ljubav, al je našla nije, koja bi bogzna što dala i sad da vam može pripovijedati za očevu ljubav. Nu ne stidim se reći vam sve, jer sam rada da znate sve, a koliko ja znam, nije mi to nikakav grijeh. Otac moj, bog ga u raju tješio, mislio je kao i drugi ljudi. Mati me je rodila i pri mom porodu umrla, to je već bio pred ocem grijeh, jer nije s majkom više mogao imati djece, pošto je umrla. Bila sam i ženska. Ej, da sam muška glava, ne bi me možda čako mrzio bio, jer s muškarcem ne izumire ime, prenaša se dalje na buduća vremena; a ženska, ako se uda, izgubi svoje ime, a tako i njezina djeca, ako su poštena i zakonska. Po meni se dakle staro pleme Lenićevih nije moglo dalje držati. Još ima jedan razlog što me je otac toli ljuto mrzio. Svi Lenićevi sinovi bijahu krasni, sve Lenićeve kćeri lijepe ko jabuke, a ja sam, kako i sad vidite, ružna... i bila sam od poroda ružna. To je moga oca jadilo više nego sve na svijetu. Čini mi se da mu se je zgadilo kad bi me pogledao. To vam je sve toli jasno da ćete nje-

govu mržnju i sami razumjeti. Nu jedno vam nije još jasno, a i to je nemala kvaka, koju sam i ja istom kašnje razumjela. Rekoh vam da mi je pokojna mati dosta imetka donijela u kuću, al pod takovu obvezu i način da materinstvo ostane samo na njezinoj djeci i da se ne ima pretočiti u Leničko imanje, ako bi se druga djeca i druga loza našla. U ono vrijeme bila se je stara kuća dobro strošila. Ne znam da li su tomu kriva bila zla ljeta, nerodica ili moj pokojni otac, koj je, kako ljudi vele, rado igrao karte i gubio mnogo novaca, koji su po tom dakako izgubljeni bili za gospodarstvo. U moje materinstvo nije mogao dirnuti, tako je odredila mati, a sam nije imao dosta prihoda za svoj trošak i za svoje gospodarstvo. Bila sam mu, što se veli, kamen na putu. Od svoje zipke nisam iskusila dobra. Dali me na dojište nekakvoj seljakinji u selo za nekoliko kukavnih klipova kuruze, za svijeće i sapun, pak jer je naša kmetica bila, otpustili joj nešta težaka. Pitam vas nisu li me tako vrgli na samu milost božju, jer ta kmetica sigurno me nije povijala u pamuk nit me hranila mlijekom i medom. Otac moj ne bi nikad pitao za svoju kćer, niti materin jedini brat, čovjek bez djece, vrlo zadužen, koji se je na pokojnu majku srdio što mu nije ništa od svoga dijela ostavila. Tako grizli se otac i ujak međ sobom, obojica me mrzila, nit se brinula za me, pače i jedan i drugi, mislim, želio je da umrem. Na žalost ne umrijev, živa sam i sad, bijedna starica, preživjela sam obojicu. Kamo sreće da sam skoro za majkom umrla, bar bi bila danas pri njoj, pri bogu, bar bih bila našla na nebu ljubavi koje nisam mogla naći na zemlji. Bog je, kako vidite, drukčije sudio. Dođe vrijeme, prohodih, pa ma kako gladovala i pod kmetskom šibom plakala, opet mi ojačale kosti i mišice, i ružna Malčika, »to strašilo«, kako mi se reklo, postajalo od dana do dana jače. Uzeše me nevoljnu opet u očinsku kuću. Stara sam, slaba, al još mi je pamet bistra, još su mi djetinjska ljeta na pameti.

Sjećam se dosta toga, al dobra se ne sjećam. Skoro nikad ne vidjev očeva lica. Bio je činovnik pri županiji, išao je po zvanju, vozio se na zabave gospodi, rado je hodio i u lov, a bilo je bučnih zabava i u našem dvorcu, gdje se dakako nije smjela pokazivati ružna Malčika. Živila sam gotovo samo u družinskoj sobi među slugami i težaci, š njima sam bdila, š njima spavala, š njima jela žgance i kašu. Samo nedjeljom poveo bi me otac sa sobom u crkvu. Tad bi me čišće odjenuli, na njegova kola stavili, a tu sam sjedila plaha uz njega, a on bi mi rijetko kada rekao riječ. Gotovo sam se veselila, kad po koju nedjelju nije bilo oca kod kuće, da ne moram š njim u crkvu, toliko sam se ga bojala. Na mlado ljetu ili na očev god morala sam mu dakako čestitati. Pošla bih plaha u gornji sprat dvorca, ušla u sobu i koracala pomalo prema njemu, noseći kiticu cvijeća. Nisam mogla pod živu glavu istisnuti ono nekoliko riječi što sam mu reći htjela. Otac istrгнуo bi mi cvijeće, bacio ga na stol i viknuo: — Dobro! Dobro! — i jedva mu se dotakoh ruke da ju poljubim, istrгнуo bi ju silovito, i kanda me je gurnuo od sebe. Suze mi dođoše u takov par na oči, nešta mi je paralo srce, okrenuh se jedva, te se vraćah zapinjući nogom u družinsku sobu. Bilo mi je zlo pri srcu, ah, kako zlo! Mlado moje srce žalilo je da ne može omiliti jedinomu stvoru od kojega se može nadati ljubavi, mlada duša nije si znala pomoći kako da se izvine iz te teške bijede, koja joj bijaše strašnom mukom.

Jedan jedini dan u godini bio mi je nekako lakši od ostalih. Bože moj, koliko veselih dana imaju drugi i bijedni ljudi u godini, ta i naša se družina veselila na zlatne orahe o Božiću, na crvena pisana jaja o Uskrsu. Ja nisam znala za to veselje. Gledala sam ga, sjedeć postrance, a kad su se drugi smijali, pjevali i šalili, bilo mi je na plač. Ta ja nisam spadala u njihovo kolo, a svoga kola nisam imala. Jedan jedini dan, rekoh, bio mi je drag, a upravo taj dan je drugim nemio. To vam je mrtvi god. Taj dan naprtio bi me otac na svoja kola, povezo pod brijeg do župne crkve i poveo na groblje, tik crkvenog zida, gdje je raka naše obitelji, gdje i moja pokojna majka počiva. Tu bijahu na kamen postavljene svjetiljke lojanice u staklenih čaškah, tu je ležao vijenac jesenskog cvijeća.

— Tu su ti djedovi sahranjeni, tu ti leži majka zakopana, — reko bi mi otac hladno, — moli za starije očenaš, moli majku za oprostjenje. — Za oprostjenje! Oh! Ta samo krivcu se oprašta, a što sam ja kriva bila? Te su me riječi u prvi mah ubole u srce. Premda malo, nerazumno curče, osjećala sam što je pravica, što li krivica i uvrjeda. Suze sve se tiskale na moje oči, i plačuć počeh moliti očenaš, što me nauči stara služavka; plačuć sam molila, moleć sam plakala, ništa nisam vidila od ostaloga svijeta nego one male svjetiljke, onaj jesenski vijenac. Od plača odlanu mi, gotovo sam sretna bila sred tih suza. Ludo dijete slutilo je da pod tim kamenom trune srce, možda jedino srce koje bi ga ljubilo bilo, da nije prestalo kucati. Recite sami, milostivi gospodine, nisam li bijedna, nisam li nesretna, kad mogu moju tugu samo ublažiti suze, kad mi je bio najveseliji dan godine mrtvi god!

Nego moje živovanje u družinskoj sobi nije moglo potrajati do vijeka. Bila sam ipak plemenita djevojka; nisu me mogli othraniti za kravaricu. K tomu je materin brat — s mržnje dakako na oca, nipošto s ljubavi za me — po svijetu vikao, kolika da je sramota da Lenić zapušta svoju jedinicu, kćerku »mile mu sestre«, kako se dijete ne zna ni križat — što dakako nije istina bila. Na mojega oca digla se po cijelom Zagorju graja, kako sam poslije čula — i napokon otpremi me u samostan varaždinski na tri godine dana. Trebalo je dosta vremena da koludrice tu nečešljanu, divlju djevojku privedu u red. Šta! Rasla sam donle među kravari i konjari, mogla sam besposlice bosonoga bludit po trnju i grmlju, po prašini i snijegu, a nitko nije ni pitao za mene; a sad najedanput hodaj mirno i pobožno, utegnuta, obuvena sjedi cijeli dan za knjigom ili pletivom. Mnogo je to muke, mnogo suza stajalo; koliko puta sam u kutu stajala, klečala, crveni sukneni jezik nosila i koliko puta za kaznu postila! Koludrice nisu me rado gledale. Bila sam svoje glava, otresita. Druge djevojke smijale mi se i rugale, jer sam ružna bila. Bila sam čitavomu samostanu na ruglo, o mene otirao se, što je riječ, svaki bijes. To me je kruto peklo, to se je ljuto zajelo u moje srce: postah još divljija, ne družih se s nikim. Nu zato nisam bila tupa i glupa. Motala sam te svoje knjižice kao ma koja u školi, znala računati u glavi, da su sve poniknule preda mnom, pismo mi je dakako debelo bilo zbog mojih teških ruku, a i s pletivom sam se dosta namučila. Tako su me koludrice hvalile za ono što sam znala, a kudile za ono za što sam nespretna bila, drugarice pako smijale se nespretnosti mojoj, a zavidale mi moje znanje. Za to nisam se ništa brinula, nisam gledala ni lijevo ni desno, zatvorila se u se, i najdraže mi je bilo kad sam mogla samovati sa svojim knjigami. Tri godine probavila sam tako u varaždinskom samostanu, nisu bile bogzna kako vedre i vesele, ali, rekla bih, najveselije što sam ikad doživila. Za svega toga vremena ne pohodi me otac ni jedanput. Pisala sam mu čestitke na god i mlado ljetu, al nikad ne dobih odgovora. Otac učini sa mojim pismi valjda ono isto što je s mojim cvijećem učinio bio. Na izmaku treće godine dade me časna sestra glavarica jednog jutra k sebi pozvati. Nisam uistinu znala zašto; drugarice moje stiskale za mnom glave, huškale, šuš kale i nagađale da je ružna Malčika valjda opet počinila kakvo zlo, te će za to kažnjena biti. Uđoh u sobu glavarice, al na svoje veliko čudo spazih da do nje sjedi moj otac. Pohitih k njemu da ga poljubim u ruku. Ovaj put mi to dopusti i taknu se usnom nekako moje kose, što je valjda pred opaticom imao biti poljubac.

— Amalijo — reče mirno i suho — došao sam po tebe. Tri godine si ovdje učila i valjda nešto naučila.

— Jest, jest — potvrdi koludrica. — Amalija dobra je učenica, ne mogu se na nju potužiti, samo joj ženske radnje nekako ne idu od ruke.

Nehotice svrnu moj otac okom na moje ruke, nasmjehnu se ironički i pogleda me gotovo prezirno.

— Ta da — reče — ne idu joj od ruke, jer joj je prevelika. Ne znam, ta cura sasvim se je izvrgla iz našega roda.

Zadrhtah, zažarih se pri tih riječih.

Povratili se sa ocem u naš stari dvorac remetinski. Lahko si možete pomisliti kako mi je srce kucalo kad vidjeh opet lijepe šumice po brežuljcih, toranj župne crkve i naš starinski dvorac. Plakala sam — ne znam da li od žalosti, da li od radosti — plakala sam od srca. Bila sam za tri godine zrelija, pače za više, jer divljom djevojkom, nezalicom ostavila bjeh prije tri godine očinski krov, sad se povratih mirnija, čednija, pa sam se bila i nešto naučila. Mogla sam dakle više misliti, više osjećati. Družina u dvorcu gledala je nekako u čudu ružnu Malčiku; služavka od koje bjeh naučila molitvu gospodnju, nije nikako vjerovati htjela da umijem čitat i pisat. Prvo mi je bilo da ogledam dvorac i gospodarstvo. Staje, gumno, hlijev, suša, kuružnjak, zdenac, pasja koliba, sve je stajalo na istom mjestu, sve sam to pozdravila kao stare znance, da, i onaj sijedi, zgrbljeni hrastovi stup pri prelazu u kupusnjaku. Bilo mi je kanda sve to staro drvlje i kamenje ima srca i oči, da me i ono pozdravlja. Nu kako su mi oči obilazile po svih tih milih stvarih, nešta me sjeklo u srce. Činilo mi se da je sve trošnije, nekako zapušteno, da sve to nekako trune i gine. Ovdje, ondje falilo na prozoru staklo, u ogradi kolac, u krovu bila ovdje ondje školja, a dimnjaku bila je stara kapa otpala. Od moga odlaska nije se ništa popravljalo, služinčad gospodarila po svojoj volji, otac išao po svojoj želji, kuća bijaše nečista, dvorište blatno, a cvijetnjak upravo podivljao od samoga drača. Ne ima dvojbe, gospodarstvo išlo je na gore, nije bilo ruke koja bi sve redila bila. Meni se to gadilo, a navlaš zato, jer sam se u samostanu priučila čistoći. Nisam htjela ni smjela pitati oca za razlog tomu propadanju. Kao i prije, odbijao se je od mene, govorio samo toliko, koliko se moralo, vladao se kao da sam mu teretom koga se otresti ne može.

Nisam pače ni blizu njega stanovala. U našem dvorcu bio je nekakov starinski toranj, a u njem sobica, na spodobu ove u kojoj sad živem. Tu mi sobicu dade otac za stan, sam je stanovao na drugom kraju kuće, a među nama bilo je dosta soba, vazda zaključanih, kao u kakvu gradu gdje ne borave gospodari. Stisnuh se u svoj kutić kako sam bolje znala, uresih si ga cvijećem, slikami, i vjerujte, bilo je sve čisto kao što ovdje. Ovo siromaštvo što u mojoj sobici još i sad stoji stajalo je i u tornju remetinskog dvora. Ne treba mi spomenuti da sam i grob svoje majke pohodila, i često polazila. Sad me je istom pri grobu bolilo srce, sad, budući pametnija, ćutila sam istom kolika da je žalost i bijeda ne imati majke. Za dječake je lakše; dječaci su vjetrogonje, al kćeri hoće se majčino oko, majčina ruka, hoće majčino srce. Vidite, svega toga nisam imala.

Ja vam odviše brbljem, je l', milostivi gospodine? Eh, oprostite, mi ženske uvijek više govorimo nego što treba; nu govorit ću kraće da vam ne dosadim. Ne znam što je u mene ušlo bilo, kao nekakva vrućica, kao nekakva žeđa. Htjela sam da popravim, poljepšam gospodarstvo. To je dakako smiješno od mlade djevojke, koja, othranjena u samostanu, ne zna upravo ništa o gospodarstvu. Ali volja mi je bila jaka, srce vragometno, a nisam ni luda bila, pa sam se tako turala i gurala kroz te svagdanje brige. Nered mi je dosadivao, htjela sam pokazat da jesam za nešta na svijetu, ako sam i ružna, nadala sam se da ću možebit radeći s vremenom omiliti ocu. Uzeh ključe od pivnice i spremnice k sebi, pazila sam na težake, zatvarala mlijeko, stajala kod bačava kad se je vino pretakalo, i kod krava kad se je dojilo. Tjerala sam služinčad da mete, pere, bijeli, prede, ukratko, zabadala sam svoje prste svakamo. Sad da ste vidili služinčad! Sve je na mene zarežilo, jer sam ih gonila iz nereda u red, jer sam im pazila na duge prste, ter ne dala da mi oca okradu. Sve je bilo pod ključem i mojim okom. Prije je cijelo selo živilo od naše kuće, trošilo se na očev račun, jelo se, pilo se, grabilo se po volji. Kad bijah djetetom, nije me nitko gledao kanda

ništa ne brojim. Sad kad narastoh do djevojke, gledalo me sve, al poprijeko, gospodine. Nikad me ne bi služinčad međ sobom drukčije zvala nego »grdi vrag«. Učinili mi koje-kakve psine, podmitali ovo ili ono, bacali klipove pod noge, al ja sam to vidjela i ne vidjela, a kad uminu nekoliko godina, ter postah veća i jača, pokazivala sam im po vraški zube, i sve je drhtalo od mene kao soldati od stražmeštra. Zalazili i tužeći me k mojemu ocu. Nu ako moj starac nije za mene imao nikakve ljubavi, uviđao je opet da sam gospodarstvu od hasne i da pribirem više novaca. Ništarije služavke viđale predobro da nisam ocu u miloj volji, pak se je na mene smišljalo svašta, da me se posve otkine od njega. Nu kad bi kakva baba ili služavka došla pred njega da mi prišije krivu krpicu, uzeo bi otac drenovaču iz kuta, pak bi, ne rekav ni riječi, istjerao ovu ili onu lažicu preko stepenica. Ljubavi njegove nisam si dakako nikako steći mogla, ma se znojila danju i noćju. Uopće bio je moj otac čudan svat, kakovih dandanas već ne ima. Kao da ste ga izrezali od drenova drva. Što je zamislio, moralo se ovršiti, makar popucao svijet; govorio je vrlo malo i međ drugim svijetom. Znalo je i u društvu minuti pol ure a da nije istisnuo slovke. Držao je glavu ravno kao da mu na kolcu stoji, brijao se je svake subote, al mu brkovi nisu smjeli segnuti preko gornje usnice, a dlake njegove brade stršile ispod podbratka; nosio je na desnoj ruci uvijek glacé-rukavicu, a na lijevoj duge nokte. Za gospodarstvo nije se nikada brinuo.

U takovu plemićkom dvorcu ima dosta svagdanjih briga. Al kad bi mu tko o tih malicah progovorio, znale su mu nosnice podrtavati kao da ga je bocnula konjska muha. Puštao je sve na mojoj brizi. Bio je strastven lovac, najrađe išao je na vuke i lisice. Kad je za zimске noći snijeg o mjesecini sijevao kao biser, znao bi se otac dići od večere, prebaciti dvo-cijevku i odmaknuti u debeli snijeg za vukom. Ljudi su o njem pričali da umije vučji jezik i da doziva obnoć u šumi vukove. Ja mu pri tom nisam smjela prigovoriti. Jedan jedini put pokušala sam, al on mi okrenu leđa, navuče kučmu na glavu i ode. Moji objedi, moje večere bijahu dosta tužne. Sjedila sam uz oca kao lutka, a on je prstima bubnjao po stolu, gledao u zemlju ili iz prozora, pa je pri tom čačkao zube. Najzad poljubila bi ga u ruku, rekav: »Lahku noć!« a on bi bubnjajući dalje odgovorio: »Lahku noć!« Rado se igrao na kavalira, to je već bilo u krvi svih Lenića. Katkad sjedio je kartajući se za stolom, gubio mnogo i mnogo novaca; al on vam nije govorio ni slovke više nego što za karte treba, niti dlačica na bradi ne bi se makla, i kad je morao drugim pri kraju igre platiti pedeset ili sto, a katkada i više forinti, nasmjehnuo bi se samo lagacko kanda nije ništa. Sa starijimi familijami općio je rado, najrađe sa grofovi i baroni. Pri toj prilici razvezao bi se tomu inače šutljivomu čovjeku jezik, te je pričao stare bajčice o plemićkom životu, kao na primjer onu o Patačiću i Matačiću, no vi ju valjda znate. Gospođam plemićkim udvarao se bolje nego nekakov mladić koj je za ženidbu. Što da trošim riječi; kakov je bio, takov je bio, čudak doista, al svijet mu toga nije pisao u grijeh.

I ja sam se napokon priučila tomu životu, primila sam ga kakav je bio, jer nije bio drukčiji. Na ljubav nisam ga siliti mogla, jer kad srce ne govori od sebe, ne ima zapovijedi ni molbe. Kretala sam se obdan po gospodarstvu, a pod noć zavukla bih se u svoju sobičicu u tornju, ondje čitala, računala i boga se molila. Katkad došlo je na mene, te sam gorko, gorko plakala, zašto da sam tako od svega svijeta napuštena, neljubljena. I tu vam moram reći da se nisam s nikim u susjedstvu polazila, pače nisam išla ni na proštenje. Kad bi se pred crkvom sreła s kojom vlastelinkom ili plemićkom kćeri, pozdravila sam ih samo mimogred. Nisam se nikako htjela miješat u tu svojtu, a mislim da je to bilo i njima drago; bar sam to vidjela na njihovu licu. Katkad mi je bilo u mojoj samoći da poludim. Bacila sam molitvenik, srdila se na cijeli svijet da me zapušta, srdila se — bog mi oprostí grijehe — na božju providnost što je dopustila da toli ružna izidem na svijet. Postavila bih se luda pred zrcalo da vidim jesam li zbilja toliko ružna. A što si odgovorih?

— Jesi, Malčiko, jesi ružna kao kakvo strašilo.

Pregrizla sam to i gospodarila dalje, misleć: tako je i nije drukčije. Amen. Dani su mi tekli kao voda na mlinskom kolu ili kao očenaš iz ustiju slijepca, sve jedno te isto. Nije to dakako nikakva radost, al se krštena duša napokon priuči.

Najedanput izvrnuo se taj tihi mir čudno, pak me pogodilo kao strijela s vedra neba. Bila sam već zrela djevojka, pak u toj dobi vidi ženska bome na oba oka. Otac mi pođe dva, tri puta u grad, donese sa sobom nove haljine, cipele i rukavice, počeo si farbati i kosu. Šta je to? pomislih ja. Onda je mimo običaja izostajao po duže vremena od kuće. Kad je pako kod kuće sjedio, bijaše nestrpljiv kanda ga nešto goni i huška. Jelo mu nije bilo po volji, grdio je cijelo gospodarstvo, a toga prije nije nikad činio. Otresnuo bi se na mene i na služinčad, sve je bježalo od njega, sve se je krstilo pred njim. Počelo se po selu šuškat i šaptat, po koja riječca doletila i do mojega uha. Katkad spazih kako mi se ova ili ona kuma smije, ova ili ona služavka na mene kesu.

Jedne večeri lupila se baš u dvorištu pod jabukom kuruza. Bilo je tiho i vedro. Nadošle susjede, posjednule sa služavkama u kolo, tu se lupilo, pjevalo i preklapalo po staroj navadi. Oca ne bijaše opet kod kuće, a ja siđoh po večeri da prigledam da li se ljudski radi i da li je svaki dobio svoj večernji obrok. Idući sjenom po hodniku prema kućnim vratima, dočuh kako se družina grohotom smije. Zaustavih se, da saznam čemu toliko smijeha? Stajala sam u mraku, mene nije nitko vidjeti mogo, a ja sam sve vidila i čula.

— Ej, ej! — reći će ujedljivo prva naša susjeda — ej! Dakle i tomu carstvu bit će kraj! Hvalite bogu da se je trefila prilika.

— I hvalimo — odvrati hihoćuć jedna naša služavka, koja već nije mogla mlijeka krastiti niti prodavati u selo ko prije — i hvalimo; onaj »grdi vrag«, ona Malčika neće već ključevi zveketati po kući i mjerit nam sirutku na napršnjake.

— Istina — kimnu na to stara naša kuharica — pušljiva je to plemenština pod njezinim gospodarstvom. Prije, ajde, mogla si je božja dušica katkad zaklati po koju guščicu i prištediti blazinicu, al otkada taj »grdi vrag« svuda svoj nos ima, čuva guščice kao vrag griješne duše i pobire svaku pavuljicu po dvorištu.

— A bogzna, nije li ta novina laž? — zapita susjeda.

— Ne, nije — reče kuharica — ja to znam i predobro znam. Žirovićevi ljudi su mi to pripovijedali. Ja vam velim, poslije tri kralja ženi se naš gospodar, dobit ćemo novu gospodaricu, a taj »grdi vrag«, naša muka, će u kut.

Te riječi bile su mojemu srcu nož, morala sam se u tmini prisloniti na zid hodnika da ne padnem na zemlju. Stajala sam tu nekoliko časova kao bez svijesti, zatim povratih se u svoju sobicu; tu padoh licem na uzglavlje svoje postelje, pak sam dugo gorko, pregorko plakala. Što sam ja imala na svijetu? U mojem životu bili su svi dani redomice neveseli, živila sam za sebe, gotovo van svijeta. Al bila sam bar nekako svojom gospodaricom, nije mi trebalo komu se klanjati, niti za čije hire obuzdavati svoju volju. I te male nevesele slobode da budem lišena, da dobijem maćuhu! Oh, pri toj riječi »maćuha« zazeblu me je do dna duše. Od maćuhe ne može dobra biti, to mi se vazda vrzlo po glavi. Tješila sam se da to nije moguće, otac da je pristar, nagnuća za ženske nisam nikad kod njega opazila bila, gospodarice nije trebalo, ta ja sam bila u kući, pa je pod mojom rukom sve uspijevalo; pak rekoh si: moj otac ljubio je i pokojnicu majku, pričalo se da joj je obećao pred smrt da se više oženiti neće. Ne, nije moguće, to nije nego luda brbljarija, koju je bablji jezik smislio. Tako sam se luda tješila za prvi mah. Al moje oćajanje nije mi dalo mirovat. Sve više i više dubila sam se u žalosne misli, dozivala si u svoju pamet svaku i najmanju zgodicu, a moja utjeha, zadnja iskrica moje nade prevrnula se u goru žalost i ljući plač.

Sjetih se da si je otac dobio nove haljine, da je često zalazio k Žirovićevim, da je od dana do dana bio sve više razdražen, pak mi je puklo među očima. Al koju da žensku uzme od Žirovićevih? Dvije kćeri bijahu udate, a jedna mala još nije bila za udaju. Koja je imala postati mojom maćuhom? Ta neizvjesnost kopala mi je po srcu ljuće od crva. Cijelu noć nisam stisnula oka, klečeć kraj postelje molila sam se bogu neka odvрати to zlo od mene, kroz plač dozivala sam svoju majku neka me bijednu zaštiti.

Za dva dana dođe otac, pozva me k sebi i reče:

— Malčiko! Pobrini se da mi kuća bude čista, sve neka se popravi, pobijeli, opere. Zaključane sobe otvori, prozrači, navlake skini s pokućstva, obriši prah, priredi posteljenu.

— Hoću, oče! — odvratih mu plaho, a pri tom svijalo mi se srce od teške muke. Nu dalje ga nisam smjela pitati, toliko me je strah bilo od njega. Al on nastavi sam:

— Malčiko! Oženit ću se. Dobit ćeš majku. Budi joj pokorna, slušaj ju, velim ti, to je moja volja; ona će ovdje biti gospodarica. Ne pravi nikakve neprilike, zapamti si to. Ona će mojom ženom, gospodaricom u ovoj kući biti.

Ne odgovorih ništa, premda mi je srce puno riječi bilo da pukne. Stajah pred ocem kao ukopana. Najednoč mi se zamagli, sve mi je crno bilo pred očima, padoh pred ocem na koljena i zavapih kroz plač:

— Oče! Oče! — Više riječi nisam smogla. Ali moj otac ne ču ni tih; uzev šešir, ode od kuće. Buduće nedjelje saznah u crkvi koja da mi je ženska suđena za maćuhu. Poslije pro-dike oglasi župnik, da će gospodin Lenić Remetinski uzeti gospođicu Luciju Rödererovu. Pri tom svrnuše se svačije oči najprije na mene, pa onda na drugu osobu, koja je kraj velikog oltara na klupi naproti meni klečala, te me pod cijelom misom nekako drzovito motrila. Ona tobož od stida spusti lice na molitvenik, a u meni potreslo se srce, duša, pamet, kao da mi je đavo navijao živce, počeh od muke drhtati i jedva se izvukoh iz crkve.

Sad sam znala što me čeka. Mišljah da će otac uzeti kakvu usidjelicu ili udovicu iz našega kraja. Al me i ta kukavna nada prevari. Znate li tko je bila ta Lucija Rödererova? Guvernanta kod Žirovićeve najmlađe kćeri, nekakova Švabica, koja je po kazalištih plesala prije nego je postala guvernantom. Samo nekoliko puta bila sam tu žensku prije vidjela, samo nekoliko riječi iz njezinih ussti pred crkvom čula, ali i to je dosta bilo da mi se dokraja odurila. Bila je dosta mlada, imala je fino lice, plavu kosu, svijetlu poput zlata, mala usta i modre sjajne oči, nu nekako nije bila kao što naše djevojke friška, crvena, već nekako privehla, prisuha, a mazala je, kako se vidjelo, i svoje lice. Gledala je uvijek pobožno u zemlju kao stidljiva djevojčica, u crkvi živo iz molitvenika čitala, da su joj se usne neprestano pomicala, govorila je svojoj učenici ozbiljno i nosila se posve priprosto. Čovjek bio bi mislio da je kakova svetica, samo su joj male nožice bile uvijek začudo fino obuvene, pak ih je prebacivala, da pravo kažem, kao srnka, da im se je svatko čudio, jer to dakako ne pristaje uz sveticu. Da, svetica; srce me je od te ženske i prije odbijalo, al poslije iskusih da je to paklena zmija, da je to stvor u kojega ne ima ni trunka srca, koja bi dosta griješna bila zaklat i oca i muža svoga, samo da sebi, svojoj proklesoj oholosti ugodu.

Oženili se zbilja, došla u kuću mjesto moje majke! Majke! Majke! — uzdahnu starica Amalija, i poslije toliko godina skočile joj suze na oči — oprost, svete draga, majčice mila u grobu, da i sad tvoje slatko ime spominjem uz tu zmiyu, kojoj, oprost mi bog grijehe, ne mogu ni u grobu oprostiti što nam je žao učinila. Dosada bila sam čamila u očistilištu, sada me je zla moja sreća gurnula u živ pakao. Kad pomislim na ona ljeta, kad pomislim kako sada kukavna živem, duše mi, čini mi se ova moja bijedna sobica pravim rajem. Veli se da smo mi ljudi stvoreni po spodobi božjoj, da nam je bog, stvarajući svijet, nadahnuo svoju dušu. Nu svijajući se pod nemilim jarmom maćuhinstva, često sam o

tom podvojila, moliti prestala, pa sam i kako morala stiskati zube da mi kletva ne izleti na usta. Prije vjenčanja bila je samo jedanput u našoj kući. Pozdravih ju, a ona mi odzdravi smiješeći se slatko i kiselo, i pružila mi dva prsta kao od milosti. Kad pako dođe očevom ženom u starinski naš dvor, nije imala za mene ni dva prsta. Ključe od gospodarstva uze mi namah, »grdi vrag« morao je zbilja u kut. Služinčad se je tomu i kako veselila, i meni se očito rugala. Pa imali se čemu veseliti. Ta švapska plesačica, to vam je bila istom gospodarica. Prije neg sam ja uzde pritegnula bila, krala je samo služinčad; sad su i maćuha i služinčad krali sve u lijepoj slogi, sve na račun moga oca. O redu ni govora, šta je Švabica i znala o gospodarstvu! Vrt je podivljao, naša polja stala su najgore, kad si došao u vinograde, kanda samo vinjage vidiš, napokon smo kupovali od kramara jaja, masla, od pekara kruh. Nije li to najveća sramota za pošteno plemićko gospodarstvo, gospodine? Isprvine htjela sam se nekako prikladat novomu redu, kad nije drukčije bilo, htjela sam maćuhu pomagat da kući bude manja šteta. Rekoh joj dobrim ovo i ono, htjedoh ju neuku upućivat, prišapnuh joj neka pazi služinčadi na prste. Kakvu sam hvalu dobila za to? Otresnula se na mene. Neka se ne brinem za njezine poslove, ona da je gospodarica i zna šta raditi treba. Ja da sam tajna uhoda, pa valjda pazim i na nju. Zatužila me i ocu, koji me izgrdi ter mi oštro zabrani neka se ne mijesam u gospodarstvo. Dobro, pomislih, nećete, pa ću se zavući u svoju sobu. Tad poče maćuha da sam lijena ništarija, koja nije za ništa na svijetu. Dade mi čitav tovar kudjelje da ju ispredem, dala mi hrpu stare kuhinjske rubenine da ju krpam. Radila sam u noć da su mi skoro iscurile oči, da su prsti krvavi bili, al čim sam više radila, tim mi je više davala, da nisam mogla svršiti svoga posla, pa onda me opet karala i tužila ocu da joj prkosim, da sam lijena, a otac bi opet sve gromove sasuo na mene. Tako se je postavila međ njega i mene, tako me je otkidala još više od roditelja moga. Pri objedu i večeri sjedah isprvine i ja pri stolu s ocem i maćuhom. Morala sam gledati to gotovo djetinjsko draganje i milovanje mlade gospodarice. Gotovo sam se stidila. Otac bijaše uistinu kao slijep, nije vidio nego mladu svoju gospoju, mene nije ni pogledao, nit mi odzdravio. Njoj je sipao pune šake ljubavi, meni ni da je mrvica od njegovog srca pala. Uvidih predobro da je nekad kazališna plesačica bila. Znala se oko mojega oca okretati kao mačka, pazila da mu pripravi neko osobito jelo, namještala mu uzglavje na divanu kad je po objedu drijemati htio, punila mu tursku lulu i sama ju zapalila da mu tobože bude slađa. Donijela bi mu navečer papuče, ili kad je pri hladnu vremenu izašo, kabanicu i šal, zamotala ga brižno, a sve to djetinjajući i tepajući. Otac ne bi se od milja i lagodnosti ni mako, tolika briga bila mu je mila i draga, on je sve te milosti i dragosti primao za znakove ljubavi, i ne jedanput bi, gladeći Lucijino lice reko koliko bogu hvali da je za svoga života našao bar jednu dušu koja ga ljubi. To je dakako mene išlo, pa me zbilja ranilo u srce. Sve te silne laske ne bijahu nego fino smišljena komedija. Lucija, kako ćete kašnje vidjeti, nije imala ni trunka srca. Već po tom možete suditi kakva je bila. Kad je otac bio kod kuće, odijevala se moja maćuha na čudan, fantastičan način. Imali smo u svojem dvorcu slike starih poganskih božica. Tako se po prilici odijevala i moja maćuha. Vazda je bila pred ocem glatka, svijetla, zamamljiva, njezinoj priprosto, pobožnoj nošnji guvernante nije sada bilo ni traga. Moj otac nije s nje oka skinuti mogao, navlastito kad mu je uz gitaru za večernjega sumraka pjevala tugaljive pjesme, pri čem je silno okretala oči. Nego i to nije bio nego puki teatar. Maćuha imala je punu škrinjicu pomada, vodica, bjelila i rumenila za lice i usne, i praška za kosu, sto kojekakvih kefica, nožića i drugih kojekakvih čudnih stvarca, o kojih nisam ni znala za što služe.

Meni se uvijek činilo da je maškara, i ma kako ja ružna bila, nikad si nisam želila njezine ljepote, koja je ionako samo farbana bila. Imala je svoju posebnu ložnicu, u koju nije nitko ući smio, pa ni sam otac do jedanaest sati pred podne. Jednom — oca ne bijaše kod

kuće — trebalo je na polju obaviti važan posao. Maćuhina vrata bijahu zaključana, ljudi nisu smjeli kod nje pokucati, dođoše dakle k meni neka ja govorim maćuhi. Nije mi se nekako htjelo u prvi mah, nu napokon odvažih se, ta posao bio je prešan, a ja prava kći njezinog zakonitog muža. Tu nije dakle zamjere biti moglo. Pođem k njoj, pokucam, otvorim vrata. Ne bijahu zaključana. Ta oca nije bilo kod kuće, a drugomu se nije nadala. Maćeha zaleti se kao furija na mene, pak me stala grdit i ružit, pače kleti da je strahota bila. Prepah se do dna duše, videći ju pred sobom. Bogami, toliko ružna nisam bila ni ja. Lice bilo joj bijelo i žuto, usne blijede, uvehle, imala je velike zelene i modre podočnjake, a od sve one zlatolike, bujne kose visio je samo »mišji repić« niz leđa. Drhtala je na svem tijelu, usne su joj trepetale od bijesa, oči se okretale kao đavolu, a kad je na mene dizala svoje nokte, činilo mi se da će mi iskopat oči. Istjera me napolje ne hoteć ni saslušati po što sam došla. Od onog časa zamrzi sto puti gore na mene. Bila sam nehotice otkrila da je sva njezina ljepota laž, bojala se da ću to razglasiti med svijetom, al ja toga učinila nisam. Nisam odonda imala ni mirna časka u kući, da, toliko je oca nahuckala na mene da me je batinom tuko, čujte, gospodine, tuko, pa zabranio da ne smijem više sjediti za njegovim stolom. Sad nisam imala na svijetu živa stvora, nisam imala mjestanca na zemlji koje mi nije paklom bilo, nego svoju sobičicu i majčin grob. U toj sam sobici jela i pila, spavala i bdila, radila i čitala. Ta samoća bijaše mi nekom utjehom, bar nije nitko dirao u mene, nisam vidjela mrkih lica nit čula psovaka i kletvi. Ali ni taj tužni mir ne priuštio mi maćuha. Kad se jedne nedjelje povratih iz crkve, spazih da su mi sve knjige odnijeli. Zapitah služavku za razlog.

Reče mi da je gospođa zapovijedila da se odnesu. Ni čitati mi nisu dali. Štaviše! Izlazila sam malo kada, samo bih katkad pohodila crkvu i majčin grob. Bilo me je stid pokazivati se pred svijetom. Haljine bijahu mi stare i trošne, maćuha nije htjela dati novih. Bila sam sva skrpana. I njih je bilo stid. Ta maćuha vozila se po kraju u svili i kadifi, ja sam išla u crkvu pješke u krpah. Otac mi zabrani po napatku Lucije da bez njegove dozvole ne smijem izlaziti iz dvorca, i da ne bude prikora od svijeta, rastrubiše da mi se miješa po glavi, da sam suluda, pak da zato ne smijem među svijet, niti iz kuće. Ha! Ha! — nasmijsa se starica Amalija pri tih riječih nekako muklo i užasno da me je srce zazeblo. — Luda sam bila, da, da sam bila nakovanj ljudskoga nepoštenja, da sam se dala turati od takove nevrijedne ženske. I recite, zar bi kakovo čudo bilo da mi se je prevrnula pamet u tolikoj bijedi? Nu, hvala bogu, glava mi osta zdrava, samo je na moju dušu pao čudan mrak, moje srce napunilo se gorkom žuči, čemernim jadom. Zamrzih na svijet i na sve što je po svijetu ljudsku spodobu nosilo. Hvalila sam bogu da je služavka koja bi mi obično donijela jelo ostavila sobicu, samo da ne vidim čovječjega lica. Meni je gotovo draže bilo slušati s okanca moje kule glas zvijeri po gori negoli pjesmu iz čovječjeg grla. Sve više zaboravljah da spadam među ljudske stvorove, činilo mi se da sam ura koje ne navijaju; samo molitvenik na mojem stolu, samo slika majke božje nad mojom posteljom sjetila bi me da sam krštena duša. Sjetiše me i crkvena zvona, ah, ta mila zvona, kojih zvonka pjesan leti preko dola i brda, preko luga i polja, ta zvona, koja su mi nosila pozdrav od majčina groba! Kad bi sred večernje tišine njihov sklad zatrepitio zrakom, klekla bih bijedna bijednica sred svoje sobice, dizala ruke k nebu. Tad oćutih da sam više od čovječjega stvora, da sam anđelom.

Znala je Lucija zašto me je otkinula od oca. Moje oči ne dopirahu do njega, mogla je raditi od njega što je htjela, i zbilja ga omotala kao pauk muhu, dok starac ne pade posve u njezine mreže. Sve je mogla od njega imati, pak je ljudski sisala njegovu krv kao vukodlačica kakva. Gospodarila je za se. Svu rubeninu i onu od pokojne majke, dala je obilježiti znakom svoga imena, a na isti način srebrninu i srebrne posude, a sve to donijela je pokojna mati u kuću. Na vjenčani dan pokloni joj otac i majčin zlatni nakit, njezine dragu-

lje, a to je sve po pravici moje bilo. Šutila sam. Što sam uraditi imala, komu da se pritužim? I onaj kukavni rođak moje majke bio je umr'o. Da sam imala na silu uteći i zvati svoga oca pred sud? Toga nisam smjela od sramote. Otac je otac, po njem imam život, ma i čemeran bio. K tomu bjeħ izgubila svaku volju, svaku želju, pustila sam neka to srce kuca u meni, nek me te noge nose do smrti, za koju sam boga toli vruće molila. Bog me ne usliša, tu sjedim jošte i sada. Lucija prodavala je marljivo prirod gospodarstva. Zlo se je gospodarilo, ali je imanje lijepo, al su godine dobre bile, dakle je nešto nositi moralo. Novce pohranila brižna maćuha za sebe u gradu u štedionici. Ocu se je tužila da je prirod loš, pa je tražila od njega svejednako novaca za kućne potrebe i za svoje gospodske troškove. Otac bi se katkada smrknuo, tako mi služinčad reče, al bi joj dao. Jelo se, pilo se, gostilo se, vozilo se u Zagreb, u Beč, kupovalo se ondje zlata i srebra. Za kućno posoblje, za dvorac i gospodarstvene zgrade, za stoku trošilo se vrlo malo. Dakako, maćuhi se nije htjelo ulagati u kuću, njoj je draže bilo što se lahko gibati daje. Čut ćete zašto. Nu otkuda ocu toliki novci? Plaća ne bijaše mu velika, ni prihod moga materinstva, što ga je bez obzira trošio otac, sve to nije dosizalo za grofovsko živovanje, pri gospodarstvu ne ima gotovine, a prihod od priroda spravljala je maćuha za sebe, te bi ocu predložila kojekakve račune, kojih nije ispitivao nikad. Dakle se na imanje uzajmljivalo bez kraja i konca. Lucija je oca prešala, otac je uzimao novce, uz velike kamate, da plati maćuhin trošak i stare kamate.

Mal da ne zaboravim jedno. Maćeha rodi ocu sina, premda ponešto rano, kako ljudi govorahu. Sad pomislite koliko je to veselje u kući bilo. Na dan krštenja pokloni moj otac djetetu od samoga veselja četiri tisuće forinti, te ih dade dakako u pohranu majci koja porodi plemenu Lenićevu nova potomka. Otac bijaše toli slijep, te nije ni brojio vrijeme kad se u zakonu može naroditi dijete. Nu taj sinak umre za nekoliko mjeseci, što je maćehu više srdilo nego žalostilo, jer je mislila po muškarcu Lenićeva imena dobiti sve u svoje šake i držat starca još jače na uzdi. Nu kad joj smrt odnese tu nadu, skupljala je sve više što je gibivo. Dakako da je i postala baštinicom onog krsnog dara pokojnoga si djeteta. Tako su išle godine, š njima rasli i dugovi. Jednom ljeti u mjesecu srpnju bijahu otac i maćuha baš u nekakvoj kupelji kod Beča. Za njihova odsuća bijah nešto slobodnija, mogla sam bar šetat po bližnjoj šumici. Bila sam i jaka, te mi služinčad nije smjela ništa. Idah šumskom stazom posve sama. Kad ujedanput spazim, gdje pandur pred sobom tjera djevojku, koja je pod pazuhom nosila svežnjić. Pogledam bolje, al na svoje veliko čudo spazih da je to Eva, koja je mnogo godina služila kod Žirovićevih. Čini mi se da nije baš žalosna bila. Poznavala sam djevojku dobro, pa ju zapitah:

— Kamo ti, Evo?

U prvi mah ne odgovori ništa, al će mjesto nje reći stražar:

— Ukrala je kod gospoštine nekoliko srebrnih žlica, koje sretno kod nje našosmo. Prošibali smo ju kako treba, a sad će biti protjerana preko međe. To vam je, frajlice.

— Da, podmetnuše mi ih vrazi — ciknu djevojka jadovito — htjeli me ukloniti od kuće!

— Tad kanda se je nečemu dosjetila, izvadi iz žepa srebrn novac, dade ga stražaru i reče:

— Pustite me, dobri čovječe, da malo počinem. Imam toj gospođici nešto reći, a vas molim za milost, gospođice Amalijo, da me slušate. Dajte, za vašu dušu.

Bilo mi je teško odbiti molbu, a i pandur ne protiveći se ni najmanje, odvrati:

— Slobodno. Svoje si dobila, pa svejedno je hoćeš li čas prije ili poslije preko međe.

Eva sjede pod hrast, sjedoh i ja. Bijaše zaplakana, jadovita, govorila kao da zmija psiče.

— Za oproštaj prišapnut ću vam riječ, frajlice, vrlo vas se tiče. Vjerujte mi, nisam tatica. Bila sam se nešto povadila s gospođom, zagrozih se da ću kojekakve tajne odati ženi

mladoga gospodina i vašemu ocu. Podmetnuše mi žlice, prošibaše, protjeraše nekrivu. Bog im to zapisao! Dobra sreća, tu mogu vam reći istinu. Pazite se. Po svijetu govori se da ludujete. Znam da je to bajka koju na vas smisli maćuha. Čula sam kako su Žirovićevi među sobom o tom govorili. Znam i više. Lucija bila je kod nas guvernanta kćeri, al je bila i draga našega mladog gospodina. Pobožna dušica znala je za ključanicom bolje griješiti nego mi šugave ovce pred svijetom. Griješilo se tajno, ali stara gospođa Žirovićka ima vražje oči i zateče pobožnu Luciju na grijehu. Sad je bilo vike i krike. Lucija reče posve mirno da će od mladoga gospodina postati majkom, da će ga tužiti da će zapriječiti ženidbu njegovu, o kojoj se je onda radilo. Nju nisu mogli otjerati i prošibati kao mene sirotu, jer Lucija spada pod drugo carstvo. Pogodili se s njom. Odlučili su naprtiti ju za ženu vašemu ocu. Ona je na to pristala, Žirovićevi vašega starca motali i pozivali, mami-li, bilo prilike, a Lucija fina. Bilo, pak je postala vašom maćuhom na nesreću božju. Njezino muško dijete nije bilo sin vašega oca, već mladoga našega gospodina. To vam je živa istina; ja sam čula sve te pregovore, čula sam kašnje i to kako Lucija vašega oca i vas zatire, što od vas rade, kako vas nište, i kako će Lenićevi biti prosjaci. To su međ sobom govorili Žirovićevi, a ja sam prisluškiivala. Na — reče napokon, posegnuv u njedra. Ukrala sam Luciji pisma što ih dobi od mladoga, a i njemu uzeh nekoliko njezinih. Sama sam ta pisma nosila, a uzela ih zato da se osvetim tim nepoštenim dušama. Nu mene tjeraju iz kraja. Držite vi pisma, branite se njima kako znate; vama, mislim, biti će od bolje hasne. A sad zbogom! Pazite se, frajlice!

To rekav, skoči Eva, uze svežnjić i krenu dalje u šumu pod stražom.

Ja sam se kamenila, sijevalo mi je pred očima, grizlo me u srcu. Bila sam onijemila, jedva smogoh istisnuti riječ Evi na odzdrav. Bilo mi je kanda snivam, al opet nije bio san, ta držala sam pisma u drkćućih rukuh. Digoh se, i u isti čas šinu mi sva krv u glavu; da sam u onaj čas Luciju pred sobom imala, bila bih griješnici iskopala te mačje njezine oči. Pohitih kući što su me noge nosile. U mojoj sobici zapalih brzo svijeću. Na stolu preda mnom stajahu pisma. Gledala sam ih ispod oka, nisam ih se isprva smjela dodirnuti, pritiskala sam ruke k sebi, kao da se žeravice bojim. Ujedanput ih spopadoh, malne razdehah. Čitala sam, gutala sam ta prokleta slova, te vrele ponude, tu paklenu vatru, te ukore, prijatnije, tu griješnu ispovijed Lucije da će majkom postati, a poslije, kako se oprašta od mladoga, jer mora poći za staroga da pokrije svoj grijeh i ne osramoti Žirovićeva imena. Pa kako je pisala o mom ocu, koli podlo, prosto, porugljivo, kako se sama žalila da iz naručja mladca mora uteći od nevolje u krilo istrošena starca. Istina, istina, istina, sve to crno na bijelom, a ona moga oca gladi, ljubi, mazi, zove ga slatkim, pružila mu pod njegov porod kopile. Bože! Strašno mi je bilo u onaj čas. U mojem srcu pribralo se toliko žuči i otrova ko da sam zmija. Moja utroba gorila je kao živ oganj. Smijala sam se i plakala od žalosti da su moga oca zapleli u takovu mrežu. Bilo mi je žao da ga nema kod kuće, da mu ne mogu u isti hip sve izjaviti, otkriti svu grehotu i sramotu koja na njegovu glavu spada. Al u taj par zazvonilo ispod brijega večernje zvono. Kao da me nešta dirnulo u srce. Nisam se više smijala, moja krv se ohladi, glava nije mi više gorila. Uzeh pisma te ih sakrih u školju pod drvenom tavanicom, za koju nije nitko znao osim mene. Pak pođoh k prozoru. Tu sam klekla gledajući plavetno čisto ono nebo i zlatne zvjezdice, molila sam dugo i dugo boga neka me njegov duh rasvijeti što da jadna učinim.

Otac povrati se s maćuhom u Remetinec. Ne rekoh mu ništa o strašnoj tajni, ne pokazah mu onih podlih pisama. Bila sam se tako odlučila, premisliv si sve što bi od toga postati moglo. Dokazi su jasni, Lucija ne može svoga pisma zatajit, otac bi pobjesnio, bio bi najnesretniji čovjek na svijetu! Tu nesreću imala sam mu ja otkriti, njegova neljubljena jedinica. Zar je moja namjera bila i biti mogla učiniti oca nesretnim? Nipošto. Al morala sam ga branit, očuvat od propasti, jer sam razumila da mu uz lahkoumnu, podlu maćuhu

propada sve imanje. Smislim napokon sve i odlučim se tvrdo. Jednog dana ode moj otac na osam dana u Zagreb za uredskim poslom. Ja ni pet ni šest, već maćuhi u sobu.

— Dobar dan, maćuho — rekoh ukratko postaviv se pred nju.

Lucija dignu glavu, ponajprije ljutito, zatim u čudu i otresnu se na me:

— Šta si došla? Šta tražiš? Zar ti je otac dozvolio da ostaviš svoje duplje! Idi mi ispred očiju!

— Ne idem, Lucijo — odvratih krepko — a dozvolih sama sebi da te pohodim, jer ti imam reći važnu, vrlo važnu riječ.

— Ne treba mi tvojih riječi, ne dosaduj mi, imam pametnijeg posla.

— Dosadila ti ja il ne dosadila, velim ti naprosto da ne idem. Ti me moraš slušati, jer se radi o tvojoj glavi; da, da, gledaj me samo, o tvojoj glavi se radi.

To rekav, sjedoh, ne mareć dalje za prigovore, na stolicu naproti njoj. Nu Lucija nije dalje ni prigovarala. Digne glavu, trznu se, probljedi, izvali oči na mene i riknu napokon:

— Jesi li poludila?

— Nisam — odvratih joj — ti doduše pričaš po svijetu da se u mojoj glavi miješa, nu evo vidiš kako sam mirna, kako ti ozbiljno i pametno govorim.

— Šta ćeš? — škrinu maćuha.

— Čuj me. Prije svega reći ću ti da ne dolazim radi sebe. Nisam bogzna kako blizu bila očevu srcu, al ti si me odrinula ispred njegovih očiju, klevetala si na mene, gaziš me, evo na meni, plemićkoj kćeri, vise krpe, mučiš me teškim poslom, rastrubila si da ludujem, otkinula si me od svijeta, učinila da je otac na mene zamrzio, ne daš mi da pohodim grob svoje majke, i da možeš, ti bi mi svojim nokti izvadila iz srca ufanje u boga. Sušim se kao drvo, tupim, glupim, nisam za ništa na svijetu i toliko sam žalosna i bijedna da sam zaboravila plakati, da ne znam više što je posmijeh čovječjega lica. U svojoj tužnoj samoći mislim skoro da je čovječje pleme na svijetu izumrlo, da na zemlji ne živu nego đavoli. Evo, što si od mene učinila! Al sve neka bi ti prošteno bilo, jer se to mene tiče, mene, koja sam ionako odlučena od hude sreće, da sav svijet na meni drva cijepa, a napokon nisi od mene primila nikakve dobrote. Nego drugo ti, šarena zmijo, ne mogu oprostiti. Ti ubijaš moga roditelja, zatireš mu dom. Aj, to nećeš, prokletnice jedna!

— Pobjesnila si — skoči maćuha blijedeć i drkćuć.

— Sjedi, sjedi! — primijetih joj. — Amalija nije luda. Govori ti posve čistu istinu, i bolje po tebe da me mirno slušaš. Kao torica u kokošnjak uvukla si se ti tuđinka u ovu staru hrvatsku kuću, od toliko vjekova bogom blagoslovljenu. Da si poštena ženska, da moga oca ljubiš, da si mu bar zahvalna, pak da si mu rodila zdravo muško čedo po kojem bi naše pleme dalje raslo, i da imaš usto zrna milosrđa za mene sirotu koja nisam kriva da sam ženska — ta klečala bih pred tobom, noge ti ljubila, za sveticu poštivala, pak radila za tebe dan i noć. Al ti nisi takva, ti nisi nego grijeshna bludnica.

— Amalijo! — kriknu maćuha i zaleti se u mene kao da će me rukama zadaviti, nu ja je samo lahko gurnuh, te je opet na stolicu klonula.

— Da, Lucijo, bludnica si. Tebe nije srce dovuklo u ovu kuću, niti te ljubav drži ovdje. Skakala si po kazalištu kao plesačica, a kad si se naskakala, postala si guvernanta, došla si amo u kraj divljih Hrvata, za koje si mislila da su dosta glupi da se od tebe mogu naučiti pameti, jer si scijenila da mladim Hrvatim ne treba srca, što ga i onako ne imaš. Postala si guvernantom kod Žirovićevih, je l'? Bilo ti je dobro, al nije ti bilo dosta. I postala si više, to jest, dragom mladoga gospodina Žirovića.

Lucija tresla se je za toga moga govora kanda je groznica hvata, a pri zadnjoj riječi kriknu kao da ju je zmija ujela u srce.

— Vidiš da sam te pogodila — rekoh joj. — Da, bila si draga mladoga Žirovića, koj je drugu bogatu vlastelinku oženit imao. Zgriješila si š njim proti božjoj zapovijedi, htjela si pobjesnit, čuvši da ćeš ostat na cjedilu. Naputiše te za nevolju na moga staroga oca, a ti si to lijepo primila, ta imala si postati još više, remetinskom vlastelinkom. Svojim mazalom zaslijepila si mu oči, a k oltaru božjemu donijela mu pod srcem plod tuđe griješne ljubavi, i kad je taj grijeh izišo na svijet, položila si ga na ruke zamamljenomu starcu i rekla: »Evo ti od mene mladoga Lenića!« Oj, Lucijo, reci, nije li zadnja ženska na svijetu poštenija od tebe? Ti gladiš oca, al ga u isti čas plijeniš, ti ga cjeluješ svojimima prodajnim ustima, al mu u isti čas kuhaš otrov, varajuć ga za gospodarstvo, ti ćeš mu isisati zadnju krajcaru, da, starac stenje pod dugom, dok ti sebi grćeš u potaji hiljade. Ti sve što je naše, domaće, prezireš, mrziš, guraš nogom, pljuješ po nama, al nam hoćeš do zadnje kapi krvi isprešati sve što imamo od starine. Slatka i glatka, bijelo, rumeno pofarbana, noseći na usnah prijezan smijeh, u očih pobožan pogled i milostive suze, došla si među nas ljuta grabilica, gora od vukodlaka koj ljudem obnoć ispija krv. Reci, reci, Lucijo, nisi li bludnica, jer ubijaš dušu, tijelo, srce, obitelj, samo da zvjerskimi nokti možeš u kratak čas prigrabit ono što su stari plemeniti ljudi kroz stotine godina stekli?

Mišljah da će me Lucija na te riječi ubit, jer sam govorila kao mahnita, jer mi je krv kuhalu u srcu i u glavi. Ali Lucija ne maknu se, složenih u krilu ruku sjedila je preda mnom kao kamen i gledala u zemlju. Lice joj katkada drhtnulo, usne joj se stiskale, vidjeh da i u njoj nešto strašno kuha, mirovala je kao zmija koja, videći pred sobom neprijatelja, vreba kako će sunuti, skočit i ovit mu se o grlo da ga zadavi.

Napokon skoči, lica joj porumenješe, oči joj sijevnuše, bila je kao pijana i smiješeci se vraški, dokriknu mi:

— Ti to veliš, ti to veliš? Ti si to čula? Al gdje su ti dokazi? Ha! Ha! Ha!

— Ne boj se, imam ih crno na bijelom.

— Pokaži.

— Neću, nisam luda.

— Imaš ih? Lažeš! Daj, da vidim; prije ne vjerujem.

— Ne vjeruj slobodno! Otac će vjerovat, kad ih vidi, tvoje pismo Žiroviću, tvoju ruku. Tebi ih neću dati; ubit me možeš, dobit ih nećeš.

— Ti ćeš ih dati ocu?

— Hm! tko zna? Bude li potrebno, hoću.

— Bude li potrebno? Kako to misliš? Ti me mrziš i imaš me za što mrzit. Kako bi mogla ne osvetit se meni? Šta da učinim da mi se ne osvetiš? Ima li načina pogodbe?

— Ima.

— Reci.

— Da pisma pokažem ocu, uvidio bi da je prevaren, nesretan. Ti ga ne ljubiš, možeš bit ljubi on tebe. Da sazna što se zbilu, zamrzio bi na tebe, na cijeli svijet. Da zna da na groblju leži kopile pod njegovim grbom, zdvojio bi, poludio bi.

— Istina.

— Vidiš, ja toga neću. Otac mi je.

— Već šta?

— Zla si, popravi se. Čemu uništiti oca? Evo me vidiš, ružna sam. Ostati ću djevojka, kunem ti se. Još si dosta mlada, možeš ne samo oca, već mene preživjeti. Vidiš da sam kukavna. Ti si gadna, gadna grijesnica. Ali ne laži, ne varaj, ne kradi, ne robi i možeš mirovat od mene; nu udariš li u staru žicu, sve ću odat ocu.

— Sve ću učiniti kako veliš! — odvratila dršćući žena.

— Ne vjerujem ti. Znam da lažeš i umiješ dobro lagati.

— Što želiš?

— Povrati gospodarstvo mojima rukama. Ja ću voditi račune; ti možeš trošiti, gospođom biti, samo ne smiješ ludo trošiti, ne smiješ krasti.

I opet zašuti Lucija kanda se nečemu domišlja. Najednoč poče joj brada podrhtavati, oči se stiskati, žena kleknu preda me, obju mi koljena i viknu kroz plač:

— Amalijo! Amalijo! Bolja si od anđela, a ja gora od đavola. Što si rekla, istina je. Vidim, ti znaš za sve moje grijehove. Hoćeš me štediti. Nisam toga vrijedna. Štediš me, jer nećeš da ubijaš oca. O, zgriješila, zgriješila sam, moja je duša do vijeka prokleta. Ti me hoćeš izbavit, grijesnu dušu iz propasti izvaditi. Ti si anđeo, spasiteljica moja, neka bude sve, sve po tvojem — —

Dalje nije maćuha mogla govoriti od silnih jecaja, od ljuta plača. Pritiskala je klečeću glavu na moja koljena, stiskala mi noge rukama, glavinjala — no i meni su išle suze na oči. Rekoh si, divlja si, prosta si, prežestoko si govorila. Grijesnica je, evo se kaje.

Pridigoh ju, a ona — poljubi me.

Sjedila sam opet za očevim stolom, nosila sam opet ključke pri sebi, otac me je nekako čudno gledao, maćuha milo gledala, služinčad se čudila da je »grdi vrag« opet izišo iz zakutka. Poslovi, reče maćuha, da joj dosađuju, ja sam ju za oprostjenje molila, udobrila se, opametila se, gospodarstvo da me veseli, pa neka mi bude. Otac čudio se doduše, al mislim da mu je drago bilo. Eto, rekoh si, nije li tako bolje? Da sam sve ocu otkrila, kolike nesreće! Luciju bio bi protjerao, mene bi bio još većma zamrzio, a sam bi bio zdvojio. Lucija kaje se, okrutno bi bilo zatvoriti grijesnici put k spasenju. Varka neka ostane prikriivena, sve može bolje biti, samo ako ona bude dobra. Maćuha je odsele manje trošila, ja sam dobivala nove haljine, povezla bih se s njom katkad u crkvu, mogla sam po volji pohoditi majčin grob. Koliko za mene sreće! Sad mi se je povratio smijeh, povратиše mi se i suze, a maćuha povratila mi opet knjige.

Tako udobrilo se sve, srce kucalo mi je zadovoljnije, spavala sam mirnije, i kao da se je sav božji svijet sve više vraćao k momu srcu. Pa i tomu sam se čudila — maćuha me katkada nutkala nek idem s ocem u grad štošta kupovati. Jednoč povratih se ranije no obično kući. Otac bio je zaostao u gradu. Nađoh u svojoj sobici maćuhu. Začudih se nemalo. Smiješeć reče mi da sam nemarna, da se ne brinem za svoju sobicu, sama da mi je sve pospremila, uredila, pače cvijeće na prozore namjestila. Začudih se tolikoj dobroti. Kad Lucija iziđe, pogledah u svoj ormar, al tu bijaše sve razmetano. To me je nekako začunulo. Netko je prekapao moj ormar, maćuha je pospremila. Hm! Da nije tražila pisma? Čuvala sam se. Uzeh pisma ispod tavanice, ponesoh ih na tavan tornja u zabitan, taman kutić gdje su samo golubovi noćili. Više puta u noći bilo mi je, kanda pred mojima vratima čujem tih korak. Lecnuh se. Odlučih da ću pripaziti. Ostavih svijeću neka gori, te se zavukoh na tavan, odakle sam s prozora vidjet mogla tko otvorenim trijemom pred moja

vrata hoda. Spazih zbilja maćuhu. Pred vratima nagnu glavu i pogleda kroz ključanicu. Ne vidiv nikoga, povrati se trijemom kao noćna sjena. Ah! Pomislih si, ti vrebáš na mene ne bi li kako vidjela pisma. Drugi put uzeh pisma k sebi, zaključah vrata, izvadih ključ. Kroz ključanicu moglo se vidjeti, kako svijeća na stolu stoji, kako ja za stolom sjedim i maćuhina pisma čitam. Osjetim da je pred vratima, uzmem glasno čitati da i ona čuje. Na kvaku mojih vrata pritisnu ruka silovita. Badava. Digoh se kanda ništa ne čujem, uzmem pisma, stavim ih u ormar. Sve zamuknu. U zoru izidoh ponesav sa sobom pisma. Povratih se, opazim da je netko moj ormar premetnuo, bez dvojbe maćuha. Dobro je, rekoh, i ponesoh pisma opet pod golubnjak. Dođe mi god, proslavimo ga začudo slavno, dobih od maćuhe lijep dar. Kad se je društvo razigralo bilo, reče mi Lucija kroz šalu:

— Amalijo! Vidiš, sve je prošlo, dobra sam, vrati mi pisma da ne dođu trećemu u šake!
— Još neću — odvratih — na očev god dobit ćeš ih za dar. — Odsada pazila sam oštro.

Ujedanput javi nam maćuha vesela lica da je primila pismo, reče da će joj doći u pohode bratić iz Njemačke. Otac se veselio tomu nemalo. Za kratko vrijeme doveze se zbilja plavokos visok čovjek izlizana lica, uzvinutih brkova, inače gospodski obučen. Govorio je vrlo puno, gotovo sâm pri stolu, govorio mi je uvijek: »milostiva gospodice!« a mom ocu »dragi tata!« Bilo je onda svaki dan gozbe u našem dvorcu, lovilo se, plesalo, pilo se bez obzira, a moj otac slušao je brbljanje toga »bratića« bez obzira. Čekala sam i čekala, al plavac ne htjede se nikako maknuti iz Remetinca. Čini mi se da mu je otac davao i novaca. Taj čovjek bio je već preko dva mjeseca u našoj kući.

Nekog dana pokuca netko u rano jutro na vrata moje sobice. Baš sam se odijevala. Tko bi to biti mogao? Otvorim. Preda mnom se stvori otac, blijed, smeten.

— Amalijo — reče hrlo, zatvoriv za sobom vrata. — Došo sam da nešta od tebe zaištem.
— Zapovijedaj, oče!
— Evo, pred mjesec dana postala si punoljetna.
— Toga se ni ne sjetih.

— Da to ti velim ja. Vjeruj, Amalijo! Ti imaš materinstva, svoja si, možeš radit što hoćeš. Amalijo — nastavi gotovo plačnim glasom — tvomu ocu zgodila se nesreća, ti ga moraš izbavit. Trebalo mi je novaca, uzeo sam ih kod ureda iz kase. Prijatelj mi obeća da će mi za koji dan tu svotu uzajmiti do jeseni, ali malo zatim reče da mi ih ne može dati. U kasi fale novci; ne povratim li ih, propast ću u sramotu. Amalijo, spasi me. Uzajmi mi svoje materinstvo, vratit ću ti ga, spasi oca, potpiši ovaj papir.

Otac je sve to govorio na mahove, kao prestravljen, lud čovjek. Vidjeh da govori istinu. Protrnuh. Traži se od mene sve što imam. Izgubim li to, neću ništa imati. Al otac je to od mene tražio, godilo mi je da me bar jedanput u životu za uslugu moli, i sramota mu prijeti, rekoh si, dakle dužna si to ocu dati. Potpisali, al me je pri tom nekako zazebló. — Hvala — reče otac i ostavi brzo svoju sobu i Remetinec. Rekoše da će se istom za koje tri nedjelje vratiti. Vratit će novce u kasu, pomislih si, hvala bogu, spašen je. Ali vazda vraćale mi se u pamet njegove riječi: Trebalo mi je za nešta novaca. Za što? Komu? Na to ne mogoh si nikako odgovoriti. Odgovoriše drugi.

Tri dana iza očeva odlaska sjeđasmo ujutro za kavom, maćuha, njezin »bratić« i ja. Govorilo se o koječem, činilo mi se da im moja prisutnost nije mila. Napokon reče maćuha:

— Idi, draga Amalijo, k poslu, molim te. Prigledaj na veliku sjenokošu, rade li ljudi? Al da! — reče — kad sam se bila na odlazak digla — večeras idem s bratićem za ocem u grad da ga iznenadimo. — Dobro je — rekoh — idite, a ja ću sad na posao. — Dobro, al mi revno čuvaj kuću! — Ne boj se, Lucijo! Ja već znam što treba — odgovorili i odoh.

Nisam bila ni pol puta prevalila, al mi je ujedanput pozlilo, te nisam mogla dalje. Povratih se u svoju sobicu da malo počinem. Mačuha nije me bila opazila. Već da legnem, al u vrtu pod prozorom tornja netko razgovara. Prikućim se nehotice k prozoru. Lucija govorila sa svojim »bratićem«.

— Sreća — reče Lucija — da je stari na duže vremena otišo, dragane moj! Večeras valja nam otić.

— Pa dobro, ajdmo, draga Lucijo — odvrati bratić poljubiv mačuhu.

— Pisala sam ti u grad da ovdje nisam sigurna. Nesretna ona rugoba Amalija ima kod sebe moja pisma, svaki čas može me odat. Tu sam gotovo njezina ropkinja. Kušala sam joj prijateljski izmamiti pisma, al mudra je zmija, ne da ih. Uostalom ne imamo tu ništa više tražiti. Svoje sam si osigurala. Tu je sve obrano, i zakratko, mislim, mora se sve gospodarstvo raspasti. Hvala bogu, te ću se toga dosadnoga jarma starčevog riješiti. Ja mu nisam kriva da je lud, te se je prevariti dao.

— Al, draga Lucijo — odgovori »bratić« — čini mi se da tu ima jošte novaca, nešta si mi govorila da »ružna cura« ima materinstva.

— Otišlo zbogom! — nasmija se Lucija. — Govorila sam mu toliko o tvom velevažnom pothvatu, o špekulaciji s dugami, kojoj treba novaca. Rekoh da će i na njega pasti lijep dobitak, pri tom sam ga naravski gladila i dragala. Prije desetak dana donese mi novce.

— Al ti mi ništa ne reče, Lucijo!

— Čekala sam do zgrade. Nu čuj! Ludi starac izvadi novce iz javne blagajne, pošto mu je neki prijatelj obećao zajam. Prijatelj ga iznevjeri, moj starac bijaše u škripcu. Tražio je da mu ih povratim, al ja odvratih da si ih već otpremio. Zdvajao je. Tad ga svjetovah neka ište materinstvo od Amalije, koja da je punoljetna, i nek joj otkrije u kakvom je škripcu. Lenić učini po mom savjetu, pa je bome uspio. Amalija ustupila mu je sve svoje, a on pođe u grad da digne novce i da ih vrati u kasu.

— To je dakako drugi posao — nasmija se »bratić«. — Dakako, tu valja odmah čistiti mjesto.

— Da izvedemo svoj pothvat sa dužicama.

— Ha, ha, ha! — odvrati joj »bratić« — nikad ne bih bio pomislio da će Lucijin dragi od mladosti i kazališni plesač postati tvojim »bratićem« i špekulantom s dužicama.

— Evo, sad ću da popravim ono što ti skrivih, pobjegnuv s bogatim trgovcem i zavukav se kašnje pod krinku guvernante.

— Gdje sam te sretno uvrebao, Lucijo.

— A nisam li te vazda lijepo pomagala, novaca ti šiljala odavle?

— Jesi, jesi! Dobro je sad. Večeras dakle!

— Da. Ajde da pospremim stvari. Kad se starac povrati, naći će gnijezdo prazno. Za sje-me mu ostavljamo rugobu Amaliju.

— Tako — nastavi starica — govorile među sobom te dvije proklete duše, a zatim pođoše dalje u vrt. Ne mogu vam reći, milostivi gospodine, kako mi je bilo pri duši. Zemlja, drveće, nebo, sve se okretalo oko mene, mračilo mi se, maglilo pred očima, htjela sam kriknuti, nisam mogla. Padoh kao bez sebe. Povrativ se k svijesti, sjedoh na stolicu, počeh razmišljati. Glava mi je teška bila kao od olova, drhtala sam sva, nisam se mogla dovinuti misli. Razbojnici! Razbojnici! U takve smo šake pali! Da nas oplijene, unište! I ono zadnje moje imanje istrgnuše mi ljute zvijeri u čovječjoj spodobi iz ruku! Neće, viknuh, i odlučih tvrdo zapriječiti zlopako djelo tih varalica. Ali kako? Domišljala sam se ovomu i onomu, ne nađoh pravoga načina. Imanje naše bilo je prilično osamljeno, najbliži susjed

bio nam je župnik. Kradomice napisah mu pisamce, umolih ga neka svakako k meni dođe; muškarac je, mogao bi zlo zapriječiti. U sluge nisam se uzdala. Služinčad mrzila me radi moje strogosti, a pristajala uz maćuhu zbog njene lisičje prijaznosti, pa je znala da ju otac u svem sluša. Sluga povrati se sa pisamcem, župnik bio je otišao u grad k sudu. Nisam imala ni živa pomoćnika, a vrijeme je išlo bez obzira. Zdvajala sam, al i u zdvojenju ne odah ni trenom ni migom da sam varalicam ušla u trag. Govorila sam pri objedu kanda ništa ne slutim, a one kukavice bijahu mi vrlo prijazne. Mimogred spazih kako stoje dvije tri škrinje dovrha natrpane u drugoj sobi, ali maćuha skoči i zatvori brzo vrata čim uđoh u sobu. Ne ima sumnje, rekoh si, spremaju se na dalek put, i odlazeć, ti cigani hoće da nas dokraja oplijene. Minuto je i podne, a svakim hipom rasao je u mojoj duši strah. Pođoh niz stube u dvorište. Služinčad danas začudo nije išla na djelo. Zađoh u služinsku sobu da vidim tko to buči i pjeva. Za stolom sjedahu služavke i sluge pijuć vino i vičuć. Sve je to pijano bilo, a kad ih potjerah na rad, ne maknu se nitko, svi mi se nasmijaše u lice. Protrnuh, razumih da im je maćuha dala vina da ih omami, da ih predobije za sebe. Bludila sam kao luda po vrtu, bila sam od straha i zdvojnosti izgubila razbor. Ujedanput čujem, gdje maćuha viknu s prozora:

— Zapregnite!

Mraz mi uhvati srce. Mislim da sam u taj čas pobjesnila. Sve je bilo na kocki. Zbilja počеше prezati konje. Tad skupim svu svoju snagu. Zovnem dva naša pastira, rekoh im nek dođu za mnom. Ljudi, manje pijani, slijedili me, a ja pođem š njima ravno u maćuhinu sobu. Obučena u putno odijelo, navlačila si je upravo rukavice, do nje stajao je njezin mili »bratić« u lovačkom odijelu, a sred sobe tri putne škrinje. Opaziv me i sa mnom dva pastira, začudi se maćuha, osovi glavu i problijedi.

— Šta je? — zapita me nekim divljim glasom, ošinuv me zmijskim pogledom.

— Kamo ćeš, Lucijo — zapitah je odvažno.

— Ne rekoh li ti da idem s mojim bratićem pohoditi oca.

— A čemu te škrinje za toli kratak put?

— To se tebe ne tiče. Šta traže ti pastiri u mojoj sobi?

— Lažeš! — viknuh bijesna sa tolike laži — ti ne ideš za ocem, ovo nije tvoj bratić, ti hoćeš oplijenit, ostaviti moga starca oca, hoćeš sa svojim dragim pobjeći u bijeli svijet.

Te riječi ošinuše ju kao grom, porumeni dovrh glave, i ona i njezin »bratić« da će poletiti proti meni.

— Van, ništarije, iz ove stare, poštene kuće! — kriknuh pokazav im prstom vrata. — Van! Znam vašu zasjedu, vašu himbu. Ljudi — okrenuh se k pastinom — evo, žena vašega gospodara hoće da sramotno pobjegne s tim kukavnim čovjekom. Oplijenila je kuću, oplijenila me za moje materinstvo, i evo, zadnji komadić vrijednosti hoće nam odnijeti iz kuće. Drž'te ih, ne dajte im grabit zadnje ostanke našega imućstva!

Staviv se pred vrata, raširih ruke i rekoh mirnije maćuhi:

— Čemerna gujo! Ne puštam te toli lahko! Platit ćeš to! Uvukla si se, tuđa nametnice, pod ovaj krov, prevarila starca, otela mu sve; al ja sam njegova kći, starog hrvatskog plemena dijete, ja ću osvetit poštenje naše familije. Ljudi, pograbite je, otmite joj ukradene novce.

Smrtni strah pojavi se na Lucijinu licu. Od užasa zanijem. Moji pastiri htjedoše da ju zgrabe, al ona uzmaknu i stisnu se u kut. Kukavnom plesaču počese koljena klecati. Ujedanput, kanda se je nečemu dosjetio, poleti k nevisoku prozoru i skoči napolje. Lucija kriknu, svi se prestravismo. Zar pobježe hulja? Ne pobježe. Za malen čas primicala se

buka uz stube. Silovito gurnu netko u vrata za mnom, da sam odletila na stran. U sobu provali plesač, a za njim pijana rulja služinčadi. Lucija, osoviv se, nasmjehnu se.

— Ljudi! Za ime božje! — viknuh. — Evo, to dvoje hoće da pobjegne, da okrade oca! Ne dajte toga.

— Laže! — zakriješti Lucija drzovito i koraknu napred — ja idem za vašim gospodarom i vratit ću se opet. Ta luda me mrzi, pak je pomahnitala. Čuvajte me, tako vam glave. Vidite da bjesni. Svežite ju, zatvorite je u njezinu komoricu.

— Oh, vražji porode! — planuh i da poletim, al pijana rulja poslušala nju. Uhvatiše me, ne slušajući moga zaklinjanja; otimah se, svladaše me, izgubili svijest, samo sam još čula kroz nesvijest pakleni smijeh maćuhe.

Tu zamuknu starica, guste suze kapale joj niz lice, tiho je jecala.

— Šta — nastavi — bi l' čudo bilo da sam poludila? Ne bi, gospodine. Nu bog mi je usudio da ostanem pri pameti, da se dignem od teške bolesti koja me iza toga shrva, da gledam propast, bijedu stare naše kuće, muke moga roditelja. Varalice uminuše bez traga. Kad mi se otac povrati, bjehu već davna prevalili među, ponesav sa sobom naš imetak, naše srebro, zlato, nu, sve. Pridignuv se od postelje, nađem praznu kuću, a u njoj oca moga, koga od tolike nesreće ostavi pamet. Al što je veća groza, u svom ludilu zamrzi još većma na mene, jer u njegovoj poharanoj pameti ostala je samo jedna misao živa, da je moja mržnja nagnala na bijeg Luciju, ja da sam nesreći kriva. Proklinjana sto puta od njegoga, morala sam ga dvorit, njegovat, na smrt ranjena u srce morala sam ga vodit u svijet, kad nam vjerovnici razniješe imanje i dvorac na bubnju. Oh, gospodine, teško je to bilo i preteško. Nikomu nek bog ne dosudi takove muke kakvu pretrpih ja, dok mi bijedni otac pod tuđim krovom ne izdahnu. A naši znanci, naši kumovi i prijatelji? Okrenuše nam leđa. Bili bismo poginuli od gladi da nisam pošla k Žirovićevim, da ih pozovem na račun. Gospođa Žirovićeva davala nam je potporu, dok je živa bila. A ja se evo preselih u grad, tu živarim, tu me je našla starost, a iz onog kraja gdje sam se rodila, gdje mi je majčin grob i dvorac slavni djedova, ne ponesoh nego — tu se dignu Amalija, pristupi k ormaru te izvadi listinu — na, evo ovu kožu, plemenski list moje stare, poštene familije, koja sa mnom pada u grob. — Suza iz Amalijina oka pade na staru svetinju.

Bilo mi je teško gledati staricu, gdje preda mnom stoji ukočena, stisnutih usana, pustih očiju, gdje drži prvu i zadnju uspomenu svoga roda — starinsku kožu, na kojoj je žarka suza drhtala.

— Vidite, to mi je sve što imam — reče — i kad umrem, moraju mi to stavit na prsa, dati u grob. Vidite, stara sam, a nisam imala žive ljudske duše od moga pamtenja koja bi me bila ljubila. Eh! Tako mi je bog sudio, i tako neljubljena leć ću u grob. Nego imam nekoga koj me ljubi — nastavi okrenuv se kanarincu — evo na, ova mala živinica, ovaj mali zlatni ptić ljubi me od srca kao kakav čovjek, toli je mil, toli drag — tako se svikao na me. Da, da. Smijte se slobodno. S tom živinicom živem; on neka pogine, poginut ću i ja. Taj kanarinac mi je ljubovnik.

Večernje sunce igralo je na nelijepom licu starice, na vrelih joj suzah, na staroj magarećoj koži, sunce je drhtalo na cvijeću, a mali kanarinac, kanda razumije gospodaricu, uzvinu vrat, pogleda ju bistro i udari veselo tralalikat.

*

Bilo je uminulo pol godine. Za toga vremena ne dođe mi Amalija pred oči. Sjetih se je više puta, al ju i zaboravih. Jednom sretoh šostaricu Lizu, koja pazi na onu strahovitu kuću.

— Lizo! Kako je? — rekoḥ.

— Dobro, vaša milosti.

— Šta radi frajlica Amalija?

— Ništa ne radi — odvratī starica, pogledav me u čudu.

— Kako?

— Umrļa je.

— Zbilja umrla?

— Da, milostivi gospodine! Prije pet mjeseci ju zakopasmo. Poginuo je kanarinac, bio je star. To se je primilo njezina srca. Počela slabiti, plakat, nije već izlazila, nije gotovo ništa govorila. Samo mi reče da bi vas još jednom vidjeti htjela. Jednog jutra nađoh ju mrtvu u postelji. Bila je lice okrenula k zidu. Onda ju pošteno zakopasmo, a na srce dasmo star, koḥnat papir. Bogzna kakova je to ludorija, al stara je tako naredila. Neka joj bude, bila je dobra dušica. Bog joj dao lahko!

— Bog dao lahko kanarinčevoj ljubovci — rekoḥ u duši i ja.

1880.

Rječnik

akcije - dionice

artija - papir

burnus (tur.) - veliki vuneni plašt

cincar - sitni trgovac; malograđanin, kramar

droban - sitan

glacé-rukavica (franc.) - rukavica od posebne kozje kože

god - rođendan

grandezza (tal.) - dostojanstvo, otmjenost

gr'oce - malo grlo

hasna - korist

hlijev - staja, pojata

hrl - brz, hitar, živahan

husar (od mađ. riječi **husz** - dvadeset; dvadeset seljaka imalo je obvezu opremiti jednog konjanika za rat) - pripadnik konjaničke jedinice

instancija (lat.) - molba, zahtjev

kišur (mađ.) - mladić iz ugledne obitelji, mladi gospodin

konvikt (lat.) - plemićka škola, internat

kotac - svinjac

krajcara (njem.) - sitni mjedeni novac u Austro-Ugarskoj

kramar - sitni trgovac

kreljut - krilo

Krezo - Krez, bajoslovno bogati lidijski kralj iz 5. st. pr. n.e.; posjednik velebnog bogatstva

kučma - krznena kapa

kvartir (franc.) - stanarina

magistrat (lat.) - gradska vlast

malica - sitnica

metanisati (grč.) - klanjati se, moliti, činiti pokoru

ocjel - čelik

paralelopipedon (grč.) - kvadar

pavuljica - pahuljica

posoblje - namještaj

prikladati se - prilagoditi se

proštenje - okupljanje uz crkvenu svetkovinu

raz - razina

rif - aršin, lakat (stara mađarska mjera za dužinu: 70 cm)

serežan (prema franc.) - vojnik (žandar) u nekadašnjoj Vojnoj Krajini

skupa - škrtca

stražmeštar - narednik (najviši podoficirski čin u austrijskoj vojsci)

sučija - sudska čast, mjesto suca

Sue, Eugene (1804-1857) - francuski prozaik i dramatičar, autor u to doba iznimno popularnih melodramatskih romana (Tajne Pariza)

škulja - rupa

šljivarija - sitno plemstvo

šostarica - postolarica

vinjaga - divlja loza

zvekir (tur.) - alka na vratima